

๓. พุทธวจนภคสูตตนิเทศโส

อถ พุทธวจนภคสูตตนิเทศโส วกขติ :-

[๑๕]

**วทนต์ เว พุฏจมนนาปี เอเก
อญเณปี¹ เว สจจมนนา วทนต์
วาทญจ ซาตัม มุนิ โน อูเปติ
ตสฺมา มุนี นตฺถิ ซील กุหิณฺจติ.**

วทนต์ เว พุฏจมนนาปี เอเกติ : เต ติตฺถิยา พุฏจมนนา ปพุฏจมนนา วิรุทฺธมนนา ปฏิวิรุทฺธมนนา อาหตมนนา ปจฺจอาหตมนนา อาสมาภิตมนนา ปจฺจอาสาภิตมนนา วทนต์ อูปวทนต์ ภคฺวณฺตญจ ภิกฺขุสงฺฆญจ อญฺเตนาติ วทนต์ เว พุฏจมนนาปี เอเก.

อญเณปี เว สจจมนนา วทนต์ติ : เย เตสํ ติตฺถิยานํ สทฺทหนฺตา โอบกฺปเปฺนฺตา อธิมุจฺจนฺตา สจจมนนา สจจสญฺญิโน ฐตฺมนา ฐตฺสญฺญิโน ตถมนนา ตถสญฺญิโน ยถาวมฺนา ยถาวาสญฺญิโน, อวิปริตฺมนา อวิปริตฺสญฺญิโน วทนต์ อูปวทนต์ ภคฺวณฺตญจ ภิกฺขุสงฺฆญจ อญฺเตนาติ อญเณปี เว สจจมนนา วทนต์.

วาทญจ ซาตัม มุนิ โน อูเปติติ : โส วาโท ซาโต โหติ สญฺชาโต นิพฺพตฺโต อภินิพฺพตฺโต ปาตุญฺโต ปรโต โสโส อุกโกโส อูปวาโท ภคฺวโต จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ อญฺเตนาติ วาทญจ ซาตัม. **มุนิ โน อูเปติติ มุนีติ :** โมนํ วุจฺจติ ฅาณํ. ยา ปญฺญา ปชานนา... อโมโห ฅมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ เตน ฅาณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปตฺโต... สงฺคซาลมตฺติจฺจ โส มุนีติ.² โย วาท์ อูเปติ, โส ทวีหิ การเณหิ วาท์ อูเปติ : การโก การกตฺตาย วาท์ อูเปติ, อถ วา วุจฺจมาโน อูปวทฺธิยมาโน กุปฺปติ พฺยาปชฺชติ ปติฏฺฐิยติ, โภปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ อการโกมฺหีติ โย วาท์ อูเปติ, โส อิมฺเห ทวีหิ การเณหิ วาท์ อูเปติ. มุนิ ทวีหิ การเณหิ วาท์ น อูเปติ : อการโก มุนิ อการกตฺตาย วาท์ น อูเปติ, อถ วา วุจฺจมาโน อูปวทฺธิยมาโน น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติฏฺฐิยติ,³ น โภปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตุกโรติ อการโกมฺหีติ มุนิ อิมฺเห ทวีหิ การเณหิ วาท์ น อูเปติ น อูปคฺจฺจติ น คณฺหาติ น ปรามสฺติ น อภินิวิสตีติ วาทญจ ซาตัม มุนิ โน อูเปติ.

ตสฺมา มุนี นตฺถิ ซील กุหิณฺจติ ตสฺมาติ : ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา มุนิโย อาหตจิตฺตตา ซीलซาทตาปี นตฺถิ. ปญฺจปี เจโตซีลา นตฺถิ, ตโยปี ซีลา นตฺถิ, ราคซีโล โทสซีโล โมหซีโล นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ ปหิโน สมุจฺฉินฺโน วุปฺสนฺโต ปฏฺฐิปปสฺสทฺโธ อภพฺพปฺปตฺติโก ฅาณคฺคินา ททฺโธ. **กุหิณฺจติ :** กุหิณฺจติ กิมนฺจติ กตฺถจฺจ อชฺฅมตฺตํ วา พหิทฺฐา วา อชฺฅมตฺตพหิทฺฐา วาติ ตสฺมา มุนี นตฺถิ ซील กุหิณฺจติ. เตนาห ภคฺวา :-

**วทนต์ เว พุฏจมนนาปี เอเก
อญเณปี เว สจจมนนา วทนต์**

¹ อ.ม. อโถปี, ส. อญเณปี เต
² อ.ม. มุนิ
³ ม. ปติตฺถียติ

วาทถุญ ชาตํ มุณี โน อูเปติ
ตสฺมา มุณี นตฺถิ ชิไล กุหิณฺจตี.

[๑๖]

**สภญฺหิ ทิฏฺฐจฺจ กถมจฺจเยยฺย
ฉนฺทานุณีโต รุจฺจยา นิวิฏฺฐโจ
สยํ สมตฺตานิ ปกฺขพฺพมาโน
ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺย.**

สภญฺหิ ทิฏฺฐจฺจ กถมจฺจเยยฺยชาติ : เย⁴ เต ติตฺถิยา “สุทฺถํ ปรีพฺพาชิกํ หนฺตฺวา สมณานํ สกฺยปฺตฺตฺติยานํ อวณฺณํ ปกาสะยิตฺวา เอรํ เอตํ ลากํ ยสํ สกฺกาธมฺมานํ⁵ ปจฺจาหริสฺสามา”ติ. เต เอรํทิวฺจิกา เอรํขนฺติกา เอรํรุจฺจิกา เอรํลทฺธิกา เอรํอชฺฌมาสยา เอรํอชิปฺปายา. เต นาสกฺขีสุ สกํ ทิฏฺฐจฺจ สกํ ขนฺตี สกํ รุจฺจ สกํ ลทฺธิ สกํ อชฺฌมาสยํ สกํ อชิปฺปายํ อติกกมิตฺตุํ, อถ โข เสวว อยโส เต ปจฺจาคโตติ. เอมฺปิ สภญฺหิ ทิฏฺฐจฺจ กถมจฺจเยยฺย. อถ วา “สสฺสโต โลโก, อิทเมว สจฺจํ โมฆมณฺณนุ”ติ โย โส เอรํวาโท, โส สกํ ทิฏฺฐจฺจ สกํ ขนฺตี สกํ รุจฺจ สกํ ลทฺธิ สกํ อชฺฌมาสยํ สกํ อชิปฺปายํ กถํ อจฺจเยยฺย อติกกเมยฺย สมตฺติกกเมยฺย วิตฺตวตฺเตยฺย. ตํ กิสฺส เหตุ ? ตสฺส สภา ทิฏฺฐจฺจ ตถา สมตฺตานิ สมาทินฺนา คหิตา ปรามญฺจา อภินิวิฏฺฐา อชฺฌโณสฺสิตา อชิมฺตฺตฺตฺติ. เอมฺปิ สภญฺหิ ทิฏฺฐจฺจ กถมจฺจเยยฺย. อสฺสสโต โลโก... หนฺตฺวา โลโก... หนฺตฺวา โลโก... ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ... อณฺณํ ชีวํ อณฺณํ สรีรํ... โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา... น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา, “อิทเมว สจฺจํ โมฆมณฺณนุ”ติ โย โส เอรํ วาโท, โส สกํ ทิฏฺฐจฺจ สกํ ขนฺตี สกํ รุจฺจ สกํ ลทฺธิ สกํ อชฺฌมาสยํ สกํ อชิปฺปายํ กถํ อจฺจเยยฺย อติกกเมยฺย สมตฺติกกเมยฺย วิตฺตวตฺเตยฺย. ตํ กิสฺส เหตุ ? ตสฺส สภา ทิฏฺฐจฺจ ตถา สมตฺตานิ สมาทินฺนา คหิตา ปรามญฺจา อภินิวิฏฺฐา อชฺฌโณสฺสิตา อชิมฺตฺตฺตฺติ เอมฺปิ สภญฺหิ ทิฏฺฐจฺจ กถมจฺจเยยฺย.

ฉนฺทานุณีโต รุจฺจยา นิวิฏฺฐโจติ ฉนฺทานุณีโตติ : สกาย ทิฏฺฐจฺจ สกาย ขนฺติยา สกาย รุจฺจยา สกาย ลทฺธิยา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยติ, ยถา หตฺถิยาเนน วา รถยาเนน วา อสฺสยาเนน วา โคยาเนน วา อชฺชาเนน วา เมณฺชยาเนน วา โยญฺจยาเนน วา ขรยาเนน วา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยติ. เอมฺเมว สกาย ทิฏฺฐจฺจ สกาย ขนฺติยา สกาย รุจฺจยา สกาย ลทฺธิยา ยายติ นิยฺยติ วุยฺหติ สํหริยตีติ ฉนฺทานุณีโต. **รุจฺจยา นิวิฏฺฐโจติ :** สกาย ทิฏฺฐจฺจ สกาย ขนฺติยา สกาย รุจฺจยา สกาย ลทฺธิยา นิวิฏฺฐโจติ ปตฺติฏฺฐโจติ อลฺลโน อูปคโต อชฺฌโณสฺสิตา อชิมฺตฺตฺตฺติ ฉนฺทานุณีโต รุจฺจยา นิวิฏฺฐโจติ.

สยํ สมตฺตานิ ปกฺขพฺพมาโนติ : สยํ สมตฺตํ กโรติ, ปรีปฺณณํ กโรติ, อโนมํ กโรติ, อคฺคํ เสฏฺฐจํ วิเสฏฺฐจํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวโร กโรติ, “อโย สตฺถา สพฺพณฺณ”ติ สยํ สมตฺตํ กโรติ, ปรีปฺณณํ

⁴ อ.ม. ยํ

⁵ อ.ม. ยสสฺสกาธมฺมานํ

กโรติ, อโนมัม กโรติ, อคคัม เสฏฺฐัจํ วิเสฏฺฐัจํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมัม ปวโร กโรติ, “อโย ฌมฺโม สุวาภาขาโต, อโย คโณ สุปฏิปนฺโน, อโย ทิฏฺฐิจิ ภทฺทิกา, อโย ปฏิปทา สุปลฺลวตฺตตา, อโย มคฺโค นิยยานิกิ”ติ สยํ สมตฺตานิ กโรติ, ปริปุณฺณํ กโรติ, อโนมัม กโรติ, อคคัม เสฏฺฐัจํ วิเสฏฺฐัจํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมัม ปวโร กโรติ ชนฺติ สลฺยชนฺติ นิพฺพตฺเตติ อภินิพฺพตฺเตตฺตีติ สยํ สมตฺตานิ ปกฺกพฺพมาโน.

ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺยาติ : ยถา ชาเนยฺย, ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภณฺเณยฺย ทีเปยฺย⁶ โวหเรยฺย “สสฺสโต โลโก, อิทฺเมว สจฺจํ โมฆมฺมณฺณ”ติ. ยถา ชาเนยฺย, ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภณฺเณยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺย “อสฺสโต โลโก... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา อิทฺเมว สจฺจํ โมฆมฺมณฺณ”ติ. ยถา ชาเนยฺย, ตถา วเทยฺย กเถยฺย ภณฺเณยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺยาติ ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺย เตนาห ภควา :-

สภฺวหิ ทิฏฺฐิจิ กถมฺจฺเจยฺย
 ฌนฺทานุณีโต รุจฺจยา นิวิฏฺฐิจิ
 สยํ สมตฺตานิ ปกฺกพฺพมาโน
 ยถา หิ ชาเนยฺย ตถา วเทยฺยาติ.

[๑๗]

**โย อุตฺตโน สीलฺวตานิ ชนฺตุ
 อนานุปฺปฺภุโจ จ⁷ ปเรส ปาว
 อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ
 โย อาตฺมานํ สยเมว ปาว.⁸**

โย อุตฺตโน สीलฺวตานิ ชนฺตุติ โยติ : โย ยาทิสฺโส ยถายุตฺโต ยถาวินฺนิตฺโต ยถาปกฺกาโร ยถาจฺานปฺปตฺโต ยถมฺมสมนฺนาคโต ชตฺติโย วา พุราหฺมณฺโณ วา เวสฺสโธ วา สุทฺโท วา คหฺภูโจ วา ปพฺพชิตฺโต วา เทโว วา มนุสฺสโธ วา. **สีลฺวตานิติ :** อตฺถิ สीलฺลเจว วตฺถจ, อตฺถิ วตฺ น สीलฺ.

กตมํ สीलฺลเจว วตฺถจ ? อธิ ภิกฺขุ สीलฺวา โหติ ปาติโมกฺขสํวรํสูโต วิหฺรติ อจฺจวโร สมนฺนโน อณฺุมตฺเตสฺสุ วชฺเชสฺสุ ภยทสฺสาวี, สฺมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสฺสุ. โย ตตฺถ สยโม สํวโร อวีตฺติกฺกโม, อิทํ สीलฺ. ยํ สฺมาทานํ ตํ วตฺ, สํวรญฺเจเน สीलฺ, สฺมาทานญฺเจเน วตฺ, อิทํ วุจฺจติ สीलฺลเจว วตฺถจ.

กตมํ วตฺ น สीलฺ ? อญฺจ ชฺตฺตงฺคานิ : อารญฺณงฺคํ ปิณฺนทปาทิงฺคํ ปัสฺสูลิงฺคํ เตจฺวีริงฺคํ สฺปทานจาริงฺคํ ขลฺปจฺจณฺณตฺติงฺคํ เนสฺซชฺชิตฺติงฺคํ ยถาสนฺนตฺติงฺคํ, อิทํ วุจฺจติ วตฺ, น สीलฺ. วีรยสฺมาทานมฺปิ วุจฺจติ วตฺ, น สीलฺ. “กามํ ตโจ จ นฺหารุ จ อญฺจิจิ จ อวสิสฺสตุ สรีเร อฺปฺสฺสฺสตุ มํสโลหิตฺ. ยนฺตํ ปุริสธามฺเนน ปุริสพฺเพเนน ปุริสวีรียเนน ปุริสปรกฺกเมเนน ปตฺตพฺพํ, น ตํ อปาปฺปณฺนิตฺวา

⁶ ก. ทีเปยฺย. เวมฺปริปิ

⁷ อ.ม. ว

⁸ ก., ส. ปาวา. เวมฺปริปิ

วรัยสุส สณฺฐานํ ภวิสฺสตี”ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปรุปี วรัยสมาทานํ, อิทํ วุจฺจติ วตํ, น สึลล์.

นาสิสฺสํ น ปีวิสฺสामी วิหารโต น นิภฺขมึ
นปี ปสฺสํ นิปาเตสฺสํ ตณฺหาสฺสเล อนฺนุหเตติ.

จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปรุปี วรัยสมาทานํ วุจฺจติ วตํ, น สึลล์. “น ตาวาหํ อิมํ ปลลฺลํภํ ภินฺทิสฺสामी, ยาว เม น อนฺนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตี”ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปรุปี วรัยสมาทานํ วุจฺจติ วตํ, น สึลล์. “น ตาวาหํ อิมมฺหา อาสนา วุฏฺฐหิสฺสामी. จงฺกมา โอิโรหิสฺสामी. วิหารา นิภฺขมิสฺสामी. อฑฺฒโยคา นิภฺขมิสฺสामी. ปาสาธา นิภฺขมิสฺสामी. หมมียา นิภฺขมิสฺสामी. คฺุหาย นิภฺขมิสฺสामी. เลณา นิภฺขมิสฺสामी. กุฎฺฐิยา นิภฺขมิสฺสामी. กุฎฺฐาคารา นิภฺขมิสฺสामी. อฏฺฐา นิภฺขมิสฺสामी. มาฟ้า นิภฺขมิสฺสामी. อุตฺททณฺธา นิภฺขมิสฺสामी. อฺุปรุจฺจานสาลาเย นิภฺขมิสฺสामी. มณฺทปา นิภฺขมิสฺสामी. รุกฺขมฺลลา นิภฺขมิสฺสामी, ยาว เม น อนฺนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตี”ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปรุปี วรัยสมาทานํ วุจฺจติ วตํ, น สึลล์. “อิมสมฺมิตฺถเวว ปุพฺพณฺนสมมฺยํ อริยธมฺมํ อหริสฺสामी สฺมาหริสฺสामी อธิคฺจฺจิสฺสामी ผุสฺยิสฺสामी สจฺจิกิริสฺสामी”ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปรุปี วรัยสมาทานํ วุจฺจติ วตํ, น สึลล์. “อิมสมฺมิตฺถเวว มชฺฌณฺนทิกสมมฺยํ⁹ ... สายณฺนสมมฺยํ... ปุเรภตฺตํ... ปจฺจภตฺตํ... ปุริมยามํ... มชฺฌิมยามํ... ปจฺจิมยามํ... กาเพ... ชฺุณฺเห... วสฺเส... เหมนฺนเต... คิเมห... ปุริเม วโยชนฺเ... มชฺฌิเม วโยชนฺเ... ปจฺจิเม วโยชนฺเ อริยธมฺมํ อหริสฺสामी สฺมาหริสฺสामी อธิคฺจฺจิสฺสामी ผุสฺยิสฺสामी สจฺจิกิริสฺสामी”ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ. เอวรูปรุปี วรัยสมาทานํ วุจฺจติ วตํ, น สึลล์. **ชนฺตุติ** : สตฺโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคฺุ ชนฺตุ อินฺทคฺุ มนุชฺชิติ โย อตฺตโน สึลลวตานิ ชนฺตุ.

อนานุปฺปฺภุโจ จ ปเรส ปาวาติ ปเรสนฺติ : ปเรสํ ชตฺตียานํ พุราหมณฺนํ เวสฺसानํ สฺุททานํ คหฺภูจฺจานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ มนุสฺसानํ. **อนานุปฺปฺภุโจติ** : อปฺปฺภุโจ อปฺปฺภุจฺจิตฺโต อยาจิตฺโต อนชฺฌเมสฺสิตฺโต อปฺปสาทิตฺโต. **ปาวาติ** : อตฺตโน สึลล์ วา วตํ วา สึลลพฺพตํ วา ปาวทติ. “อหฺมสมฺมิ สึลลสมฺปนฺโน”ติ วา “วตสมฺปนฺโน”ติ วา “สึลลพฺพตสมฺปนฺโน”ติ วา ชาตียา วา โคตเตน วา โกลปฺตฺติเยน วา วณฺณโกปฺกฺขรตฺตาย วา ฐเนน วา อชฺฌเมเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชชฺาญฺจานเนน¹⁰ วา สฺุเตน วา ปฏฺฐิภานเนน วา อณฺณตฺรณฺณตฺเรน วา วตฺถุณา, “อฺุจฺจาภุลา ปพฺพชิตฺโต”ติ วา “มฺหากุลา ปพฺพชิตฺโต”ติ วา “มฺหาโภคฺกุลา ปพฺพชิตฺโต”ติ วา “อฺุพฺวารโภคฺกุลา ปพฺพชิตฺโต”ติ วา “ณฺาโต ยสฺสึ¹¹ คหฺภูจฺจานํ ปพฺพชิตานนฺ”ติ^๓ วา “ลาภิมฺหิ จีวรฺปิณฺฑปาท-เสนาสนคิลานปจฺจยภาสชฺชปฺริกฺขารานนฺ”ติ วา “สฺุตฺตฺนฺติโก”ติ วา “วินยฺชโร”ติ วา “ธมฺมกฺธิโก”ติ วา .อารณฺณโก”ติ วา “ปิณฺฑปาทโก”ติ วา “ปฺสฺสุภุลิโก”ติ วา “เตจฺจิวโร”ติ วา “สฺปทานจารโก”ติ วา “ชฺลฺุปจฺจภตฺตโก”ติ วา “เนสชฺชโก”ติ วา “ยถาสนฺนุติโก”ติ วา “ปจฺจมสฺส ฌมานสฺส ลาภี”ติ วา

⁹ ค.ม. มชฺฌณฺนทิกสมมฺยํ

¹⁰ ก. วิชฺชชฺาญฺจานเนน

¹¹ - ๓ ค. สคหฺภูจฺจปพฺพชิตานนฺติ. เอวมฺปรุปี

“หุติยสุส ฌมานสุส ลากี”ติ วา “ตติยสุส ฌมานสุส ลากี”ติ วา “จตุตถสุส ฌมานสุส ลากี”ติ วา “อากาसानญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา “วิญญานญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา “อากิญญญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา “เนวสญญานาสญญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา ปาวทติ กเถติ ภณติ ที่ปยติ ไวหรตีติ อนานุปุญฺโจ จ ปเรสํ ปาว.

อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุติ กุสลาติ : เย เต ชนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏิจฺจานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทธิปาทกุสลา อินฺทริยกุสลา พลกุสลา โปชฺฌณฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวมาหํสุ “อนริยานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม อริยานํ. พาลานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม ปณฺฑิตานํ. อสฺสปุริสานํ เอโส ธมฺโม, เนโส ธมฺโม สฺสปุริสานนุ”ติ เอวมาหํสุ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณนฺติ เอวํ ที่ปยนฺติ เอวํ ไวหรนฺตีติ อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ.

โย อาตุมานํ สยเมว ปาวาติ. : อาตุมา วุจฺจติ อตฺตา. **สยเมว ปาวาติ :** สยเมว อตฺตานํ ปาวทติ “อหฺมสมฺมิ สึลสมฺปนฺโน”ติ วา “วตสมฺปนฺโน”ติ วา “สึลพฺพตสมฺปนฺโน”ติ วา ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปฺตติเกน วา วณฺณไปกฺขรตฺตาย วา ธเนน วา อชฺฌเมธเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาญฺจเนน วา สุตฺเตน วา ปฏฺิภาเณน วา อญฺญตฺรญฺญตฺเรน วา วตฺถุนา, “อุจฺจจากุลา ปพฺพชฺชิตฺ”ติ วา “มหากุลา ปพฺพชฺชิตฺ”ติ วา “มหาโกคฺกุลา ปพฺพชฺชิตฺ”ติ วา “อุพฺพารโกคฺกุลา ปพฺพชฺชิตฺ”ติ วา “ถาโต ยสฺสสึ คณฺฐจฺจานํ ปพฺพชฺชิตานนุ”ติ วา “ลาภิมฺหิ จีวรฺปนฺนุชฺชปาตเสนาสนคฺิลานปจฺจยเมสฺซชฺชปฺริกฺขารานนุ”ติ วา “สุตฺตนฺติโก”ติ วา “วินยฺจโร”ติ วา “ธมฺมกถิโก”ติ วา “อารญฺญปิโก”ติ วา “ปิณฺนุชฺชปาติโก”ติ วา “ปัสฺสุกฺกุลิโก”ติ วา .เตจฺจวีริโก”ติ วา “สฺสปทานจฺจริโก”ติ วา “ชฺลุปฺจจฺจามตฺติโก”ติ วา “เนสฺชชฺชิตฺโก”ติ วา “ยถาสนฺนุติโก”ติ วา .ปจฺมสุส ฌมานสุส ลากี”ติ วา “หุติยสุส ฌมานสุส ลากี”ติ วา “ตติยสุส ฌมานสุส ลากี”ติ วา “จตุตถสุส ฌมานสุส ลากี”ติ วา “อากาसानญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา “วิญญานญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา “อากิญญญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา “เนวสญญานาสญญายตนสมาปตติยา ลากี”ติ วา ปาวทติ กเถติ ภณติ ที่ปยติ ไวหรตีติ โย อาตุมานํ สยเมว ปาวาติ เตนาห ภคฺวา :-

โย อตฺตโน สึลวตานิ ชนฺตุ
อนานุปุญฺโจ จ ปเรส ปาว
อนริยธมฺมํ กุสลา ตมาหุ
โย อาตุมานํ สยเมว ปาวาติ.

[๑๘]

สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตฺโต
อิติหนฺติ สึลเส อกตฺถมาโน
ตมริยธมฺมํ กุสลา วทฺนฺติ
ยสฺสสฺสทา นตฺถิ กุหิณฺจึ โลเก.

สนฺโต จ ภิกขุ อภินิพพุตฺโตติ สนฺโตติ : ราคสฺส สนฺตตฺตา¹² สนฺโต, โทสสฺส สนฺตตฺตา^๑ สนฺโต, โมหสฺส สนฺตตฺตา^๑ สนฺโต, โภคสฺส... อุปนาหสฺส... มกฺขสฺส... ปฬาสสฺส... อีสฺสาย... มจฺจริยสฺส... มายาย... สาเจยฺยสฺส... ฌมฺภสฺส... สารมฺภสฺส... มานสฺส... อติมานสฺส... มทสฺส... ปมาทสฺส... สพฺพกิลฺลณํ... สพฺพทฺวจฺจริตฺตํ... สพฺพทฺรณํ... สพฺพปรีฬานํ... สพฺพสนฺตปาณํ... สพฺพากุสลาภิสฺงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วุสสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺตตฺตา สนฺโต วุสสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสทฺตฺโตติ สนฺโต. **ภิกขุติ** : สตตฺตํ ฌมฺมานํ ภินฺนตฺตา ภิกขุ : สกฺกายทิกฺขุจฺจิ ภินฺนา โหติ, วิจิกิฉฺฉา ภินฺนา โหติ, สีสฺลพฺพตฺตปฺรามาโส ภินฺโน โหติ, ราคิ ภินฺโน โหติ, โทโส ภินฺโน โหติ, โมหิ ภินฺโน โหติ, มาโน ภินฺโน โหติ; ภินฺนสฺส โหนฺติ ปาปกา อกฺุสลา ฌมฺมา สกฺกิลฺลิกา โปโนพฺภวิกา สทฺธา ทฺกฺขวิปากา อายตี ชาตฺตชฺรามาณฺนียา.

ปชฺเชน กเตน อตฺตนา (สภียาติ ภควา)

ปรีณิพฺพานคฺโต วิติณฺณกฺงฺโข

วิภวญฺจ ภวญฺจ วิปฺปหาย

วุสฺสิตฺวา ชีณปฺนพฺภโว ส ภิกขุติ.

สนฺโต จ ภิกขุ อภินิพพุตฺโตติ : ราคสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตฺโตติ, โทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตฺโตติ, โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตฺโตติ, โภคสฺส... อุปนาหสฺส... มกฺขสฺส... ปฬาสสฺส... อีสฺสาย... มจฺจริยสฺส... มายาย... สาเจยฺยสฺส... ฌมฺภสฺส... สารมฺภสฺส... มานสฺส... อติมานสฺส... มทสฺส... ปมาทสฺส... สพฺพกิลฺลณํ... สพฺพทฺวจฺจริตฺตํ... สพฺพทฺรณํ... สพฺพปรีฬานํ... สพฺพสนฺตปาณํ... สพฺพากุสลาภิสฺงฺขารานํ นิพฺพาปิตตฺตา อภินิพฺพุตฺโตติ สนฺโต จ ภิกขุ อภินิพฺพุตฺโตติ.

อิตฺตฺหนฺติ สีสฺลสฺส อกฺตฺตมาโนติ อิตฺตฺหนฺติ : ปทสนฺธิ ปทสฺสคฺโค ปทปารีฬูรี อกฺขรสมฺวาโย พฺยญฺชนสิลฺลิกฺกฺจตา ปทานุปฺพุทฺตาเมตฺติ อิตฺตฺหนฺติ. **ซิสฺลสฺส อกฺตฺตมาโนติ** : อึเชกฺจฺจ กตฺถิ โหติ วิกตฺถิ, โส กตฺถติ วิกตฺถติ. “อหฺมสมฺมิ สีสฺลสมฺปนฺโน”ติ วา “วตฺตสมฺปนฺโน”ติ วา “ซิสฺลพฺพตฺตสมฺปนฺโน”ติ วา ชาตฺตียา วา โคตฺเตน วา โกลปฺตฺติเกน วา วณฺณไปกฺขรตฺตาย วา... “เนวสฺถญฺยานาสฺถญฺยานตฺนสมฺปาตฺตียา ลาภี”ติ วา กตฺถติ วิกตฺถติ. เอวํ น กตฺถติ น วิกตฺถติ, กตฺถนา อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขนฺโต นิสฺสญฺญ วิปฺปมฺตฺโต วิสฺถญฺญตฺโต วิมฺรียาทีกเตน เจตฺสา วิหฺรตีติ อิตฺตฺหนฺติ สีสฺลสฺส อกฺตฺตมาโน.

ตมฺริยฌมฺมํ กุสลา วทฺนฺตีติ กุสลาติ : เย เต ชนฺธกุสลา ฐาตฺตกุสลา อายตฺนกุสลา ปฏิจฺจสมฺปปาทกุสลา สติปฺญฺจานกุสลา สมฺมปฺปชานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พฺลกุสลา โฟชฺฌกฺกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา, เต กุสลา เอวํ วทฺนฺติ “อริยานํ เอโส ฌมฺโม, เนโส ฌมฺโม อนริยานํ.” “ปณฺชิตานํ เอโส ฌมฺโม, เนโส ฌมฺโม พาลานํ.” “สปฺปฺริสฺสานํ เอโส ฌมฺโม, เนโส ฌมฺโม อสปฺปฺริสฺสานนฺ”ติ เอวํ วทฺนฺติ อริยานํ เอวํ กเถนฺติ เอวํ ภณฺนฺติ เอวํ ทีปฺยนฺติ เอวํ โวหฺรณฺตีติ ตมฺริยฌมฺมํ กุสลา วทฺนฺติ.

¹² ฉ. สมิตตฺตา

ยสฺสยสฺสทา นตฺถิ กุหิณฺณจฺจ โลกเกติ ยสฺสชาติ : อรหโต ชีณาสวสฺส. **อุสฺสทาติ :** สตตฺยสฺสทา : ราคฺสฺสโท โทสฺสยสฺสโท โมนุสฺสยสฺสโท มานุสฺสยสฺสโท ทิฏฺฐยสฺสยสฺสโท กิเลสฺสยสฺสยสฺสโท กมฺมยสฺสยสฺสโท, ตสฺสสิเม¹³ **อุสฺสทา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนนฺติ นุปฺลพฺภนฺติ,** ปหีนา สมฺมุจฺฉินฺนา วุပ္สนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺตติกา ฅาณคฺคินา ททฺธมา. **กุหิณฺณจฺจิตฺติ :** กุหิณฺณจฺจ กิเมหิจฺจ กตถจฺจ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา. **โลกเกติ :** อปายโลก มนุสฺสโลก เทวโลก ชนฺธุโลก ฅาตุโลก อายตนโลกติ, ยสฺสยสฺสทา นตฺถิ กุหิณฺณจฺจ โลกเก. เตนนาห ภคฺวา :-

สนฺโต จ ภิกฺขุ อภินิพฺพุตฺโต
อิตินฺนํ สึเลสฺ อกตฺถมาโน
ตมฺริยธมฺมํ กุสลา วทนฺติ
ยสฺสยสฺสทา นตฺถิ กุหิณฺณจฺจ โลกเกติ.

[๑๙]

ปกฺกปิตา สงฺขตา ยสฺส ฅมฺมา
ปุรฺกฺขตา¹⁴ สนฺติ อวิวทาตา
ยทตฺตนิ ปสฺสติ อานิสฺสํ
ตณฺนินฺสฺสิตฺโต กุပ္ปปฏิจฺจนฺตี.

ปกฺกปิตา สงฺขตา ยสฺส ฅมฺมาติ ปกฺกปฺปนาติ : เทว ปกฺกปฺปนา : ตณฺหาปกฺกปฺปนา จ ทิฏฺฐิปกฺกปฺปนา จ... อຍံ ตณฺหาปกฺกปฺปนา... อຍံ ทิฏฺฐิปกฺกปฺปนา. **สงฺขตาติ :** สงฺขตา วิสงฺขตา อภิสฺงฺขตา สณฺจปิตาติปิ สงฺขตา. อถ วา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมฺปฺปนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติปิ สงฺขตา. **ยสฺสชาติ :** ทิฏฺฐิคฺคตฺกสฺส. ฅมฺมา วุจฺจนฺตี ทฺวาสฺสจฺจ ทิฏฺฐิคฺคตฺตานีติ ปกฺกปิตา สงฺขตา ยสฺส ฅมฺมา.

ปุรฺกฺขตา สนฺติ อวิวทาตาติ ปุรฺกฺขตาติ : เทว ปุเรกฺขารฺวา : ตณฺหาปุเรกฺขารฺวา จ ทิฏฺฐิปุเรกฺขารฺวา จ... อຍံ ตณฺหาปุเรกฺขารฺวา... อຍံ ทิฏฺฐิปุเรกฺขารฺวา. ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขารฺวา อပ္ปหีนฺ, ทิฏฺฐิปุเรกฺขารฺวา อပ္ปปฏินฺสฺสจฺจ, ตสฺส ตณฺหาปุเรกฺขารฺวสฺส อပ္ปหีนฺตฺตา, ตสฺส ทิฏฺฐิปุเรกฺขารฺวสฺส อပ္ปปฏินฺสฺสจฺจตฺตา โส ตณฺหํ วา ทิฏฺฐิ วา ปุโรโต กตฺวา จรติ ตณฺหาชฺช ตณฺหาเกตุ ตณฺหาธิปเตยฺโย, ทิฏฺฐิชฺช ทิฏฺฐิเกตุ ทิฏฺฐจาริปเตยฺโย, ตณฺหาย วา ทิฏฺฐิยา วา ปริวาริโต จรตีติ ปุรฺกฺขตา. **สนฺตีติ :** สนฺติ สํวิชฺชนนฺติ อูปฺลพฺภนฺติ. **อวิวทาตาติ :** อวิวทาตา อวิวทาตา อปริสฺสุทฺธา สงฺกิลิฏฺฐจา สงฺกิลิฏฺฐกาติ ปุรฺกฺขตา สนฺติ อวิวทาตา.

ยทตฺตนิ ปสฺสติ อานิสฺสํ สนฺติ ยทตฺตนิติ : ยํ อตฺตนิ. อตฺตา วุจฺจติ ทิฏฺฐิคฺคํ. อตฺตโน ทิฏฺฐิยา เทว อานิสฺสํ ปสฺสติ : ทิฏฺฐธมฺมิกถฺวา อานิสฺสํ สมฺปรายิกถฺวา อานิสฺสํ.

¹³ อ.ม. ยสฺสสิเม

¹⁴ สึ., ม. ปุเรกฺขตา. เวมฺปริปิ

กตโม ทิฏฐิจิยา ทิฏฐจธมมิโก อานิสส์โส ? ยัมทิฏฐิจิโก สตุถา โหติ, ตัมทิฏฐิจิกา สาวกา โหนติ. ตัมทิฏฐิจิโก สตุถารัง สาวกา สกุกโรนติ, ครุกโรนติ มาเนนติ ปุเชนติ อปจิติ กโรนติ, ลภति จ ตโตนิทานัง จีวรปิณฑปาตเสนาสนคิลานปัจจยเภสชชุปริกขารัง. อयัม ทิฏฐิจิยา ทิฏฐจธมมิโก อานิสส์โส.

กตโม ทิฏฐิจิยา สมปรายิโก อานิสส์โส ? อयัม ทิฏฐิจิ อลัม นาคตตาย วา สุปณณตตาย วา ยกขตตาย วา อสุรตตาย วา คนฺธพพตตาย วา มหาราชตตาย วา อินฺทตตาย วา พุรหมตตาย วา เทวตตาย วา, อยัม ทิฏฐิจิ อลัม สุกุทฺธิยา วิสุกุทฺธิยา ปริสุกุทฺธิยา, มุตฺตติยา วิมุตฺตติยา ปริมุตฺตติยา, อิมาย ทิฏฐิจิยา สุกุชฺฌณฺติ วิสุกุชฺฌณฺติ ปริสุกุชฺฌณฺติ, มุจฺจนฺติ วิมุจฺจนฺติ ปริมุจฺจนฺติ, อิมาย ทิฏฐิจิยา สุกุชฺฌิสฺสามิ วิสุกุชฺฌิสฺสามิ ปริสุกุชฺฌิสฺสามิ, มุจฺจิสฺสามิ วิมุจฺจิสฺสามิ ปริมุจฺจิสฺสามิ อายตัม ผลปาฎิโกงฺขี โหติ. อยัม ทิฏฐิจิยา สมปรายิโก อานิสส์โส. อตฺตโน ทิฏฐิจิยา อิเม เทว อานิสส์โส ปสฺสตี ทกขตี โอลิเกตี นิชฺฌายตี อูปริกขตีตี ยทตฺตนี ปสฺสตี อานิสส์โส.

ตฺนุณิสฺสีโต กุปฺปปฏิจฺจนฺตฺนุติ : ติสฺโส สนฺติโย : อจฺจนฺตฺนุติ ตทงฺคฺสนฺติ สมฺมตฺสฺนุติ.

กตมา อจฺจนฺตฺนุติ ? อจฺจนฺตฺนุติ วุจฺจตี อมตัม นิพฺพานัง. โย โส สพฺพสงฺขารสมฺโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานัง. อยัม อจฺจนฺตฺนุติ.

กตมา ตทงฺคฺสนฺติ ? ปจฺมัม ฉานัง สฺมาปฺนฺนสฺส นีวรณฺา สนฺตา โหนฺติ, ทฺตฺติยัม ฉานัง สฺมาปฺนฺนสฺส วิตทกฺกวิจฺจารา สนฺตา โหนฺติ, ตตฺติยัม ฉานัง สฺมาปฺนฺนสฺส ปีตี สนฺตา โหติ, จตฺตถัม ฉานัง สฺมาปฺนฺนสฺส สุขทฺทุกฺขา สนฺตา โหนฺติ, อากาสาณญฺจายตฺนัม สฺมาปฺนฺนสฺส ฐปฺสญฺญา ปฏิฆสฺสญฺญา นานตฺตสฺสญฺญา สนฺตา โหติ, วิญฺญาณญฺจายตฺนัม สฺมาปฺนฺนสฺส อากาสาณญฺจายตฺนสฺสญฺญา สนฺตา โหติ, อากิณฺจญฺจายตฺนัม สฺมาปฺนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตฺนสฺสญฺญา สนฺตา โหติ. เนวสฺสญฺญานาสนฺญายตฺนัม สฺมาปฺนฺนสฺส อากิณฺจญฺจายตฺนสฺสญฺญา สนฺตา โหติ. อยัม ตทงฺคฺสนฺติ.

กตมา สมฺมตฺสฺนุติ¹⁵ ? สมฺมตฺสฺนุติโย วุจฺจตี ทฺวาสนฺนุติ ทิฏฐิจิตฺตานิ ทิฏฐิจิสฺนุติโย. อปฺิจ สมฺมตฺสฺนุติ อิมสฺมิม อตฺเถ อธิปฺเปตา สนฺตีตี.

ตฺนุณิสฺสีโต กุปฺปปฏิจฺจนฺตฺนุติ : กุปฺปสฺนฺตี ปกุปฺปสฺนฺตี เหวิตสฺนฺตี สเมเวิตสฺนฺตี จลิตสฺนฺตี ฆมฺภูตสฺนฺตี กปฺปิตสฺนฺตี ปกปฺปิตสฺนฺตี อนิจฺจํ สงฺขตัม ปฏิจฺจนฺตฺนุติ นนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมํ, สนฺตี นิสฺสีโต อสฺสีโต อลลิสฺสีโน อูปคโต อชฺฌเณสิโต อธิมุตฺโตตี ตฺนุณิสฺสีโต กุปฺปปฏิจฺจนฺตี. เตนาห ภควา :-

ปกปฺปิตฺตา สงฺขตา ยสฺส ธมฺมา
ปฺรกุชฺตา สนฺติ อวิวทาตา
ยทตฺตนิ ปสฺสตี อานิสส์โส
ตฺนุณิสฺสีโต กุปฺปปฏิจฺจนฺตฺนุติ.

¹⁵ อ.ม. สมฺมตฺสฺนุติ

[๒๐]

ทิวจีนิเวสา น หิ สุวาติวตตา
ธมฺเมสฺ นิจฺเจยฺย สมฺคฺคหิตํ
ตสฺมา นโร เตสฺ นีเวสเนสฺ
นिरสฺสตี¹⁶ อาทียตี จ ธมฺมํ.

ทิวจีนิเวสา น หิ สุวาติวตตาทิ ทิวจีนิเวสาตี : “สฺสฺสโต โลโก อิทเมว สจฺจํ โมฆมณฺณนุ”ติ อภินิเวสปรามาโส ทิวจีนิเวสนนฺติ. “อสนฺสฺสโต โลโก... อนนฺตวา โลโก... อนนฺตวา โลโก ... ตํ ชีวํ ตํ สรีรํ... อณฺณํ ชีวํ อณฺณํ สรีรํ... โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา... น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา... โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา... เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณฺนา อิทเมว สจฺจํ โมฆมณฺณนุ”ติ อภินิเวสปรามาโส ทิวจีนิเวสนนฺติ. **ทิวจีนิเวสา น หิ สุวาติวตตาทิ :** ทิวจีนิเวสา น หิ สุวาติวตตา ทฺรตีวตตา ทฺตตรา ทฺปฺปตรา ทฺสฺสมตฺกฺกมา ทฺพฺพีตีวตตาทิ¹⁷ ทิวจีนิเวสา น หิ สุวาติวตตา.

ธมฺเมสฺ นิจฺเจยฺย สมฺคฺคหิตนฺติ. ธมฺเมสฺตี : ทฺวาสนฺนิจฺเจยฺยทิวจีนิเวสฺ. **นิจฺเจยฺยชาติ :** นิจฺฉินฺตวา วินิจฺฉินฺตวา วิจฺฉินฺตวา ปวิจฺฉินฺตวา ตฺลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา. **สมฺคฺคหิตนฺติ :** นีเวสเนสฺ โหติคฺคาโห วิลคฺคาโห วรคฺคาโห โภจฺจาสคฺคาโห อจฺจยคฺคาโห สฺมฺจฺจยคฺคาโห. อิทํ สจฺจํ ตจฺจํ ตถํ ภูตํ ยถาวํ อวิปริตฺนฺติ คหิตํ ปรามฺมจฺจํ อภินิเวสจฺจํ อชฺชฺเมสฺตีติ อธิมุตฺตนฺติ ธมฺเมสฺ นิจฺเจยฺย สมฺคฺคหิตํ.

ตสฺมา นโร เตสฺ นีเวสเนสฺตี ตสฺมาตี : ตสฺมา ตํการณฺนา ตํเหตุ ตํปฺจฺจยา ตํนิทานา.¹⁸ **นโรตี :** สฺตโต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคฺ ชนฺตฺ อิทฺทคฺ มนุสฺ. **เตสฺ นีเวสเนสฺตี :** เตสฺ ทิวจีนิเวสเนสฺตี ตสฺมา นโร เตสฺ นีเวสเนสฺ.

นिरสฺสตี อาทียตี จ ธมฺมฺนฺติ นิสฺสตีตี : ทฺวีหิ การณฺเห นิสฺสตี : ปรวิจฺฉินฺทนาย วา นิสฺสตี, อนนฺทิสฺมฺภณฺนโต วา นิสฺสตี.

กถํ ปรวิจฺฉินฺทนาย นิสฺสตี ? ปโร วิจฺฉินฺเทตี,¹⁹ โส สฺตถา น สฺพพฺพณฺณ, ธมฺโม น สุวาทฺตา, คณฺโณ น สฺพปฺปฺนโน, ทิวจี น ภาทฺทิกา, ปฏฺฐิทา น สฺพปฺนฺตฺตา, มคฺโค น นียฺยานิโก, นตฺถตฺถ สฺทฺติ วา วิสฺทฺติ วา ปริสฺทฺติ วา, มุตฺติ วา วิมุตฺติ วา ปริมุตฺติ วา, นตฺถตฺถ สฺชฺชฺณนฺติ วา วิสฺชฺชฺณนฺติ วา ปริสฺชฺชฺณนฺติ วา, มจฺจฺนฺติ วา วิมจฺจฺนฺติ วา ปริมจฺจฺนฺติ วา, หีนา นีหีนา โอมกา ลามกา ฉตฺตฺกกา ปริตฺตาทิ. เอวํ ปโร วิจฺฉินฺทติ. เอวํ วิจฺฉินฺทียมาโน สฺตถารํ นิสฺสตี, ธมฺมกฺขานํ นิสฺสตี, คณฺโณ นิสฺสตี, ทิวจี นิสฺสตี, ปฏฺฐิทํ นิสฺสตี, มคฺคํ นิสฺสตี. เอวํ ปรวิจฺฉินฺทนาย นิสฺสตี.

กถํ อนนฺทิสฺมฺภณฺนโต นิสฺสตี ? สีสํ อนนฺทิสฺมฺภณฺนโต สีสํ นิสฺสตี, วตํ อนนฺทิสฺมฺภณฺนโต วตํ นิสฺสตี, สีสฺพพฺตํ อนนฺทิสฺมฺภณฺนโต สีสฺพพฺตํ นิสฺสตี. เอวํ อนนฺทิสฺมฺภณฺนโต นิสฺสตี.

¹⁶ ก. นิสฺสตี

¹⁷ ฉ. ทฺพฺพีตีวตตา

¹⁸ ฉ. ตํนิทานํ

¹⁹ ฉ.ม. วิจฺฉินฺเทตี

อาทียตี ๑ ฅมฺมนฺติ : สตถารํ คณฺหาติ, ฅมฺมกฺขานํ คณฺหาติ, คณฺ คณฺหาติ, ทิฏฺฐี คณฺหาติ, ปฏิปทํ คณฺหาติ, มคฺคํ คณฺหาติ ปรามสฺติ อภินิวิสฺตีตี นิสฺสฺตี อาทียตี ๑ ฅมฺมํ. เตนาห ภควา :-

ทิฏฺฐีนีเวสา น หิ สุวาติวตฺตา
ฅมฺเมสุ นิจฺเจยฺย สฺมคฺคหีตํ
ตสฺมา นโร เตสุ นีเวสเนสุ
นิสฺสฺตี อาทียตี ๑ ฅมฺมนฺติ.

[๒๑]

โชนสฺส หิ นตฺถิ กุหิณฺณจิ โลก
ปกปปีตา ทิฏฺฐิ ภาวภเวสุ
มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โชน
ส เกน คจฺเจยฺย อญฺปิโย โส.

โชนสฺส หิ นตฺถิ กุหิณฺณจิ โลก, ปกปปีตา ทิฏฺฐิ ภาวภเวสุติ โชนติ : โชนา วุจฺจติ ปญฺญา. ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ฅมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุลฺลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปญฺทิจฺจํ โกสลฺลํ เนปฺพญํ เวทฺทฺยา จินฺตา อฺุปปริกฺขา ฐฺริ เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สฺมปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺณินฺทริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสฺตถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญา โอบาโส ปญฺญาปชฺไซโต ปญฺญารตฺนํ อโมเห ฅมฺมวิจโย สฺมมาทิฏฺฐิ. ก็การณา โชนา วุจฺจติ ปญฺญา ? ตาย ปญฺญาย กายทฺวจฺริตํ ฐฺตญฺจ ฐฺตญฺจ สฺนุฐฺตญฺจ นินฺทฺตญฺจ, วจฺิทฺทฺจฺริตํ ฐฺตญฺจ ฐฺตญฺจ สฺนุฐฺตญฺจ นินฺทฺตญฺจ, มโนทฺวจฺริตํ ฐฺตญฺจ ฐฺตญฺจ สฺนุฐฺตญฺจ นินฺทฺตญฺจ. ภาโค ฐฺโต ๑ ฐฺโต ๑ สฺนุฐฺโต ๑ นินฺทฺตฺโต ๑, โทโส... โมเห... โโกโธ... อฺุปนาโห... มกฺโข... ปฟาโส... อิสฺสา... มจฺจฺริยํ... มายา... สาเจยฺยํ... ฅมฺโภ... สารมฺโภ... มาโน... อติมาโน... มโห... ปมาโห... สพฺเพ กิเลสฺสา... สพฺเพ ทฺวจฺริตา... สพฺเพ ทรธา... สพฺเพ ปริพฺพาหา... สพฺเพ สฺนฺตาปา... สพฺพากุสลาภิสฺงฺขารฺา ฐฺตา ๑ ฐฺตา ๑ สฺนุฐฺตา ๑ นินฺทฺตฺตา ๑, ตํการณา โชนา วุจฺจติ ปญฺญา.

อถ วา สฺมมาทิฏฺฐิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิ ฐฺตา ๑ ฐฺตา ๑ สฺนุฐฺตา ๑ นินฺทฺตฺตา ๑, สฺมมาสงฺกปฺเปน มิจฺฉาสงฺกปฺโป ฐฺโต ๑ ฐฺโต ๑ สฺนุฐฺโต ๑ นินฺทฺตฺโต ๑, สฺมมาวาทฺยา มิจฺฉาวาทฺยา ฐฺตา ๑... สฺมมากมฺมนฺเตน มิจฺฉากมฺมนฺโต ฐฺโต ๑... สฺมมาอาชีเวณ มิจฺฉาอาชีโว ฐฺโต ๑... สฺมมาวาทฺยาเมณ มิจฺฉาวาทฺยาโม ฐฺโต ๑... สฺมมาสฺติยา มิจฺฉาสฺติ ฐฺตา ๑... สฺมมาสมาธินา มิจฺฉาสมาธิ ฐฺโต ๑... สฺมมาภาณเณน มิจฺฉาภาณํ ฐฺตญฺจ... สฺมมาวิมฺุตฺติยา มิจฺฉาวิมฺุตฺติ ฐฺตา ๑ ฐฺตา ๑ สฺนุฐฺตา ๑ นินฺทฺตฺตา ๑.

อถ วา อริเยน อฏฺฐจฺงฺคิเกน มคฺคเณน สพฺเพ กิเลสฺสา... สพฺเพ ทฺวจฺริตา... สพฺเพ ทรธา... สพฺเพ ปริพฺพาหา... สพฺเพ สฺนฺตาปา... สพฺพากุสลาภิสฺงฺขารฺา ฐฺตา ๑ ฐฺตา ๑ สฺนุฐฺตา ๑ นินฺทฺตฺตา ๑. อรฺหา อิมฺหิ โชนฺเยยฺหิ ฅมฺเมหิ อฺุเปโต สฺมฺเปโต อฺุปกโต สฺมฺปกโต อฺุปปนฺโน สฺมฺปปนฺโน สฺมฺนฺนาคโต, ตสฺมา อรฺหา โชน. โส ฐฺตรฺวาโค ฐฺตฺปาโป ฐฺตฺกิเลสฺ ฐฺตฺปริพฺพาหิติ โชน.

กุหิณฺจิติ : กุหิณฺจิ กิมฺหิจิ กตถจิจิ อชฺฌตตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตตพหิทฺธา วา. **โลเกติ** :
อปายโลเก... อายตนโลเก.

ปกปฺปิตาติ : เทว ปกปฺปนา : ตณฺหาปกปฺปนา จ ทิฏฺฐิปกปฺปนา จ... อัย
ตณฺหาปกปฺปนา... อัย ทิฏฺฐิปกปฺปนา.

ภวามเวสฺสูติ : ภวามเว กมฺมมเว ปุณฺพมเว กามมเว, กมฺมมเว กามมเว ปุณฺพมเว รูปมเว,
กมฺมมเว รูปมเว ปุณฺพมเว อรูปมเว, กมฺมมเว อรูปมเว ปุณฺพมเว ปุณฺปฺปุนฺนเว, ปุณฺปฺปุนฺนคตฺติยา
ปุณฺปฺปุนฺนอุปตฺติยา ปุณฺปฺปุนฺนปฏิสนฺธิยา ปุณฺปฺปุนฺนอตตภาวามินิพพตฺติยา. **โชนฺสฺส หิ นตฺถิ**
กุหิณฺจิ โลเก, ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวามเวสฺสูติ : โชนฺสฺส กุหิณฺจิ โลเก ภวามเวสฺสู จ กปฺปิตา
ปกปฺปิตา อภิสงฺขตา สณฺจปีตา ทิฏฺฐิ นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นฺุปลพฺภติ, ปหีนา สมฺมจฺฉินฺนา
วฺุปลนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพูปตฺติกา ฅาณคฺคินา ททฺธมาติ โชนฺสฺส หิ นตฺถิ กุหิณฺจิ โลเก,
ปกปฺปิตา ทิฏฺฐิ ภวามเวสฺสู.

มายญฺจ มานญฺจ ปหาย โฉนฺติ : มายา วุจฺจติ วญฺจนิกา จริยา. อึเธกฺจฺจ กายเนน
ทฺุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาญฺจ ทฺุจฺจริตํ จริตฺวา มนฺสา ทฺุจฺจริตํ จริตฺวา ตสฺส ปฏิจฺฉาทนฺเหตุ ปาปิํ อิจฺฉํ
ปณฺิหตฺติ, “มา มํ ชญฺญา”ติ อิจฺฉติ, “มา มํ ชญฺญา”ติ สงฺกปฺเปติ, “มา มํ ชญฺญา”ติ วาจํ ภาสติ,
“มา มํ ชญฺญา”ติ กายเนน ปรกฺกมตฺติ, ยา เอวฺวรูปา มายา มายาวิตา อจฺจสฺรา วญฺจนา นิกตฺติ
นิกิรณา ปรีหรณา คฺุหนา ปรีคฺุหนา ฅาหนา ปรีจฺฉาหนา อนฺุตตานิคมมํ อนาวิกมมํ วัจฺจนา
ปาปิกิริยา, อัย วุจฺจติ มายา.

มานฺติ : เอกวิเนน มานฺ : ยา จิตฺตสฺส อุนฺนติ.²⁰ ทฺุวิเนน มานฺ : อตฺตฺกํสนฺมานฺ
ปฺรวมฺภนฺมานฺ. ติวิเนน มานฺ : “เสยฺโยหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, “สทฺธิสฺโหหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, “หีนฺหฺมสมฺมี”ติ
มานฺ. จตฺตฺพิเนน มานฺ, ลาภเนน มานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, ปลฺสฺสาย มานํ ชเนติ, สฺุชเนน มานํ
ชเนติ. ปญฺจวิเนน มานฺ : “ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ รูปานฺนุ”ติ มานํ ชเนติ, “ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ
สทฺทานํ... คฺุหนานํ... รสฺซานํ... โผฏฺฐพฺพานฺนุ”ติ มานํ ชเนติ. ฅพฺพิเนน มานฺ : จกฺขุสมฺปทฺทาย มานํ
ชเนติ, สฺไตสมฺปทฺทาย... ฅานสมฺปทฺทาย... ชิวฺหาสมฺปทฺทาย... กายสมฺปทฺทาย... มโนสมฺปทฺทาย มานํ
ชเนติ. สตฺตฺวิเนน มานฺ : มานฺ อติมานฺ มานาติมานฺ โอมานฺ อธิมานฺ อสมฺมีมานฺ มิจฺฉามานฺ.
อญฺุจฺวิเนน มานฺ : ลาภเนน มานํ ชเนติ, อลาภเนน โอมานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, อยเสน โอมานํ
ชเนติ, ปลฺสฺสาย มานํ ชเนติ, นิหนฺทาย โอมานํ ชเนติ, สฺุชเนน มานํ ชเนติ, ทฺุชเนน โอมานํ ชเนติ.
นววิเนน มานฺ : เสยฺยสฺส “เสยฺโยหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, เสยฺยสฺส “สทฺธิสฺโหหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, เสยฺยสฺส
“หีนฺหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, สทฺธิสฺส “เสยฺโยหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, สทฺธิสฺส “สทฺธิสฺโหหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, สทฺธิสฺส
“หีนฺหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, หีนฺสฺส “เสยฺโยหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, หีนฺสฺส “สทฺธิสฺโหหฺมสมฺมี”ติ มานฺ, หีนฺสฺส “หีนฺ
หฺมสมฺมี”ติ มานฺ. ทสฺวิเนน มานฺ : อึเธกฺจฺจ มานํ ชเนติ ชาตฺติยา วา โคตฺเตน วา โกลปฺตฺติเกน วา
วณฺณนฺไปกฺขรตฺตาย วา ฅเนน วา อชฺฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาญฺจฺจาเนน
วา สฺุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺุญตฺรญฺุญตฺเรน วา วตฺถุณา. โย เอวฺวรูปา มานฺ มญฺุณนา
มญฺุณิตตฺตํ อุนฺนติ อุนฺนาโม ฅไซฺ สมฺปคฺคาโห เกตฺกมฺยตา จิตฺตสฺส. อัย วุจฺจติ มานฺ.

²⁰ อ.ม. อัย ปาโง น ทิสฺสติ

มายถุจ มานถุจ ปหาย โธโนติ : โธโน มายถุจ มานถุจ ปหาย ปชหิตถุวา
วิโนเทตถุวา พุณนตีกริตถุวา อนถุวา คเมตถุวาติ มายถุจ มานถุจ ปหาย โธโน.

ส เกน คจเจยย อญุปโย โสติ. อุปโยติ : เทว อุปยา : ตถุหุปโย จ ธิถุหุปโย จ... อัย
ตถุหุปโย... อัย ธิถุหุปโย. ตสส ตถุหุปโย ปหีนโน, ธิถุหุปโย ปฏินิสถุหุจ. ตถุหุปยสส ปหีนตถุวา,
ธิถุหุปยสส ปฏินิสถุหุจตถุวา อญุปโย ปุคคโล โส²¹ เกน วาเคน คจเจยย, เกน โทเสน คจเจยย,
เกน โมเหน คจเจยย, เกน มาเนน คจเจยย, กาย ธิถุหุจียา คจเจยย, เกน อุทถุจเจน คจเจยย,
กาย วิจิกิจถุยา คจเจยย, เกหิ อญุสเยหิ คจเจยย “รตโต”ติ วา “ทุถุจ”ติ วา “มูพุหิ”ติ วา
“วินิพพุโ”ติ วา “ปรามถุจ”ติ วา “วิกุเขปคโต”ติ วา “อนิถุจจคโต”ติ วา “ถามคโต”ติ วา. เต
อภิสงขารว ปหีนว, อภิสงขารว ปหีนตถุวา คติโย เกน คจเจยย “เนรยโก”ติ วา
“ติรจถุชานโยนิโก”ติ วา “ปิตติวิสยโก”ติ วา “มนุสโส”ติ วา “เทโว”ติ วา “ฐปปี”ติ วา “อฐปปี”ติ วา
“สญญี”ติ วา “อสนญญี”ติ วา “เนวสญญีนาสญญี”ติ วา. โส เหตุ นตถิ ปจจโย นตถิ, การณ นตถิ,
เยน คจเจยยวติ ส เกน คจเจยย, อญุปโย โส. เตณวท ภคว :-

โธนสส หิ นตถิ กุหิถุจ โลก
ปกปปีตว ธิถุหุจ ภววทเวถุ
มายถุจ มานถุจ ปหาย โธโน
ส เกน คจเจยย อญุปโย โสติ.

[๒๒]

อุปโย หิ ธมเมถุ อุเปติ วาท
อญุปย เกน กถ วเทยย
อตถว นีรตถว น หิ ตสส อตถิ
อโธสิ โส ธิถุหุจิมิธว สพุพ.

อุปโย หิ ธมเมถุ อุเปติ วาทนติ อุปโยติ : เทว อุปยา : ตถุหุปโย จ ธิถุหุปโย จ... อัย
ตถุหุปโย... อัย ธิถุหุปโย. ตสส ตถุหุปโย อปปหีนโน, ธิถุหุปโย อปปฏินิสถุหุจ. ตถุหุปยสส
อปปหีนตถุวา ธิถุหุปยสส อปปฏินิสถุหุจตถุวา ธมเมถุ วาท อุเปติ “รตโต”ติ วา “ทุถุจ”ติ วา
“มูพุหิ”ติ วา “วินิพพุโ”ติ วา “ปรามถุจ”ติ วา “วิกุเขปคโต”ติ วา “อนิถุจจคโต”ติ วา “ถามคโต”ติ
วา. เต อภิสงขารว อปปหีนว, อภิสงขารว อปปหีนตถุวา คติยา วาท อุเปติ “เนรยโก”ติ วา
“ติรจถุชานโยนิโก”ติ วา “ปิตติวิสยโก”ติ วา “มนุสโส”ติ วา “เทโว”ติ วา “ฐปปี”ติ วา “อฐปปี”ติ วา
“สญญี”ติ วา “อสนญญี”ติ วา “เนวสญญีนาสญญี”ติ วา วาท อุเปติ อุปคจจติ คณวทว ปรามสติ
อภินิวิสตีติ อุปโย หิ ธมเมถุ อุเปติ วาท.

อญุปย เกน กถ วเทยยวติ อุปยวติ : เทว อุปยา : ตถุหุปโย จ ธิถุหุปโย จ... อัย
ตถุหุปโย... อัย ธิถุหุปโย. ตสส ตถุหุปโย ปหีนโน ธิถุหุปโย ปฏินิสถุหุจ. ตถุหุปยสส ปหีนตถุวา,
ธิถุหุปยสส ปฏินิสถุหุจตถุวา อญุปย ปุคคล เกน วาเคน วเทยย, เกน โทเสน วเทยย, เกน โมเหน

²¹ อ.ม. อัย ปาโจ น ธิสสติ

วเทยย, เกน มาเนน วเทยย, กาย ทัฏฐิจยา วเทยย, เกน อุตฺตจฺเจน วเทยย, กาย วิจิจฺฉาย
 วเทยย, เกหิ อนุสเยหิ วเทยย, “รตฺโต”ติ वा “ทฺฏฺฐโจ”ติ वा “มฺภูโพ”ติ वा “วินิพฺพุโต”ติ वा
 “ปรามญฺโจ”ติ वा “วิฏฺฐเขปคโต”ติ वा “อนิฏฺฐจฺงคโต”ติ वा “ถามคโต”ติ वा. เต อภิสงฺขารานํ ปหีนานํ,
 อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คตฺติโย เกน วเทยย “เนรยโก”ติ वा... “เนวสญฺญีนาสญฺญี”ติ वा. โส เหตุ
 นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน วเทยย กเถยฺย ภาณฺเยย ทีปเยยฺย โวหเรยฺยาติ อญฺุปยํ เกน
 กถํ วเทยย.

อตฺตา นีรตฺตา น หิ ตสฺส อตฺถิตฺติ อตฺตาติ : อตฺตานุทัฏฐิจิ²² นตฺถิ. **นีรตฺตาติ**
อุจฺเจททัฏฐิจิ นตฺถิ. อตฺตาติ : คหิตํ นตฺถิ. **นีรตฺตาติ :** มุญฺจิตพฺพํ นตฺถิ. ยสฺสตฺถิ คหิตํ, ตสฺสตฺถิ
 มุญฺจิตพฺพํ, ยสฺสตฺถิ มุญฺจิตพฺพํ, ตสฺสตฺถิ คหิตํ, คณฺณมุญฺจนํ²³ สมตฺติกกนฺโต อรหา วุฑฺฒิปฺริหานิ-
 วิตฺตวตฺโต²⁴. โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจฺรโณ คตฺพุโธ คตฺทิสฺโส ชาติมรณสํสํสโร นตฺถิ ตสฺส ปฺนพฺภาโวติ
 อตฺตา นีรตฺตา น หิ ตสฺส อตฺถิ.

อโธสิ โส ทัฏฐิจิมิธฺเว สพฺพนฺติ : ตสฺส ทฺวาสญฺจิจิ ทัฏฐิจิตฺตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนानิ
 วุปฺสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ภาณคฺคินา ททฺธมานิ. โส สพฺพํ ทัฏฐิจิตฺตํ อธิธฺเว
 อโธสิ ฐฺนํ สนฺนํ นินฺนํ ปชฺหิ วิโนทฺสิ พฺยนฺตฺตีกาสิ อนภาวํ คเมสฺสตี อโธสิ โส ทัฏฐิจิมิธฺเว สพฺพํ.
 เตนาห ภควา :-

อุปโย หิ ฐมฺเมสุ อุเปติ วาหํ
 อญฺุปยํ เกน กถํ วเทยย
 อตฺตา นีรตฺตา น หิ ตสฺส อตฺถิ
 อโธสิ โส ทัฏฐิจิมิธฺเว สพฺพนฺติ.

ทัฏฐิจฺจกฺกสฺสฺตฺตนิทฺเทโส ตตฺติโย.

²² ก. สสฺสตฺตทัฏฐิจิ

²³ ฉ.ม. คณฺณ มุญฺจนา

²⁴ ฉ.ม. พุทฺธิปฺริหานิวิตฺตวตฺโต

๓. ทฤษฎีภุฏฐกสูตตนิทเทส²⁵
 อธิบายทฤษฎีภุฏฐกสูตตร
 ว่าด้วยเดียรถียัประทุษร่ำมุนี

พระสร่ำบุดรเถระจะกล่าวอธิบายทฤษฎีภุฏฐกสูตตร ดังต่อไปนี้

[๑๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เดียรถียับางพวมมีใจชั่วกล่าวร่ำ

บุคคลเหล่าอื่นเข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร่ำด้วย

แต่มุนีไม่ใส่ใจคำกล่าวร่ำที่เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น มุนีจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตในที่ไหน ๆ

คำว่า **เดียรถียับางพวมมีใจชั่วกล่าวร่ำ** อธิบายว่า เดียรถียัเหล่านั้น มีใจชั่ว คือมีใจร้าย มีใจเห็นผิด มีใจหลงผิด มีใจชุ่น มีใจชุ่นเคือง มีใจอาฆาต มีใจอาฆาตแค้น กล่าวร่ำ คือ กล่าวติเตียนพระผู้มีพระภาค และภิกษุสงฆ์ด้วย เรื่องไม่จริง รวมความว่า เดียรถียับางพวมมีใจชั่วกล่าวร่ำ

คำว่า **บุคคลเหล่าอื่นเข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร่ำด้วย** อธิบายว่า พวกคนที่เชื่อถือเดียรถียัเหล่านั้น กำหนด น้อมใจเชื่อ เข้าใจว่าจริง สำคัญว่าจริง เข้าใจว่า เป็นจริง สำคัญว่าเป็นจริง เข้าใจว่าเป็นเช่นนั้น สำคัญว่าเป็นเช่นนั้น เข้าใจว่า จริงแท้ สำคัญว่าจริงแท้ เข้าใจว่าไม่ผิด สำคัญว่าไม่ผิด จึงกล่าวร่ำ คือ กล่าว ติเตียนพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ด้วยเรื่องไม่จริง รวมความว่า บุคคลเหล่าอื่นเข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร่ำด้วย

คำว่า **แต่มุนีไม่ใส่ใจคำกล่าวร่ำที่เกิดขึ้น** อธิบายว่า คำกล่าวร่ำนั้น เกิดแล้ว คือ เกิดขึ้นแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดขึ้นแล้ว ปรากฏแล้ว ได้แก่ เสี่ยงประกาศจากบุคคลอื่น คำดำ คำติเตียนพระผู้มีพระภาค และภิกษุสงฆ์ด้วยเรื่องไม่จริง รวมความว่า คำกล่าวร่ำที่เกิดขึ้น

คำว่า **มุนี** ในคำว่า **มุนีไม่ใส่ใจ** อธิบายว่า ญาณท่านเรียกว่า โมนะ คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ... ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ผู้ที่ประกอบด้วยญาณนั้น ชื่อว่ามุนี คือ ผู้บรรลุโมกษ ญาณ ... ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องและต้นเหตุจตุตทายแล้ว ผู้ที่นั้นชื่อว่ามุนี²⁶ ผู้ใดใส่ใจคำกล่าวร่ำ ผู้ที่นั้นก็ใส่ใจคำกล่าวร่ำ ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ผู้กล่าวร่ำ ย่อมใส่ใจคำว่าร่ำ เพราะตนเองเป็นผู้กล่าวร่ำ

๒. ผู้ถูกเขากล่าวร่ำ ถูกเขากล่าวติเตียน ย่อมโกรธ พยาบาท ตอบโต้ ทำความโกรธ ความเคือง ความชิงชังให้ปรากฏว่า เราไม่ใช่ผู้พูด ผู้ใด ใส่ใจคำกล่าวร่ำ ผู้ที่นั้นก็ย่อมใส่ใจคำกล่าวร่ำ ด้วยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้

มุนีไม่ใส่ใจคำกล่าวร่ำ ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. มุนีผู้ไม่กล่าวร่ำ ย่อมไม่ใส่ใจคำกล่าวร่ำ เพราะตนเองมิใช่เป็นผู้กล่าว ร่ำ

๒. มุนีผู้ถูกเขากล่าวร่ำ ถูกเขาติเตียน ก็ย่อมไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่ตอบโต้ ไม่ทำความโกรธ ความเคือง ความชิงชังให้ปรากฏว่า เราไม่ใช่ผู้พูด มุนีไม่ใส่ใจ คือ ไม่สนใจ ไม่ถือ ไม่ยึดมั่น ไม่ถือมั่นคำกล่าวร่ำ ด้วยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้

รวมความว่า แต่มุนีไม่ใส่ใจคำกล่าวร่ำที่เกิดขึ้น

²⁵ ดูเทียบ พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๘๗-๗๙๔/๖๙๐-๖๙๑

²⁶ มุนี ดูรายละเอียดข้อ ๑๔/๖๘-๗๐

ว่าด้วยกิเลสเครื่องตรึงจิต ๓ ประการ

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น มุนิจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตในที่ไหน ๆ** ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุานั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุ นั้น ภาวะที่มีจิตถูกโทสะ กระทบกัฏฐิ มีกิเลสเครื่องตรึงจิตเกิดขึ้นกัฏฐิ ไม่มีแก่มุนิ กิเลสเครื่องตรึงจิต ๕ อย่างกัฏฐิ กิเลสเครื่องตรึงจิต ๓ อย่าง คือ (๑) ราคะ (๒) โทสะ (๓) โมหะ กัฏฐิ จึงไม่มี ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ คือ กิเลสเครื่อง ตรึงจิตนั้น มุนิละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

คำว่า **ในที่ไหน ๆ** ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและ ภายนอก รวมความว่า เพราะฉะนั้น มุนิจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตในที่ไหน ๆ ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีภาคจึง ตรัสว่า

เดียรถีย์บางจำพวกมีใจชั่วกล่าวร้าย
บุคคลเหล่าอื่นเข้าใจว่าจริง ก็กล่าวร้ายด้วย
แต่มุนิไม่ใส่ใจคำกล่าวร้ายที่เกิดขึ้น
เพราะฉะนั้น มุนิจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตในที่ไหน ๆ

[๑๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความชอบใจ
พึงก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า
แต่เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม รู้อย่างไรก็พึงพูดอย่างนั้น

ว่าด้วยทิฏฐิ

คำว่า **พึงก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า** อธิบายว่า เดียรถีย์ มีทิฏฐิ อย่างนี้ มีความพอใจ มีความชอบใจ มีลัทธิ มีอธยาศัย มีความประสงค์อย่างนี้ว่า “พวกเราท่านนางสุนทรปริพาชกาแล้ว ประกาศ โทษพวกสมณศากยบุตร ก็จักเอา ลาภ ยศ สักการะและสัมมานะกลับคืนมาได้ด้วยวิธีการอย่างนี้” พวก เดียรถีย์เหล่านั้นไม่สามารถก้าวล่วงทิฏฐิ ความถูกต้อง ความพอใจ ลัทธิ อธยาศัย ความประสงค์ของตนได้ โดยที่แท้ความเลื่อมยศนั้นนั้นแหละก็กลับย้อนมาถึงเดียรถีย์เหล่านั้น รวมความว่า พึงก้าวล่วงทิฏฐิของตน ได้ได้อย่างไรเล่า อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ผู้ที่มีวาตะอย่างนี้ว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” พึงล่วง ก้าวล่วง ก้าว พ้น ล่วงพ้นทิฏฐิ ความถูกต้อง ความพอใจ ลัทธิ อธยาศัย ความประสงค์ของตนได้อย่างไร ข้อนี้ เพราะเหตุ ไร เพราะเขาสมมาทาน ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ติดใจ น้อมใจเชื่อทิฏฐินั้น ให้เพียบพร้อมอย่างนั้น รวมความว่า พึงก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า อย่างนี้บ้าง

อีกนัยหนึ่ง ผู้มีวาตะอย่างนี้ว่า “โลกไม่เที่ยง ... โลกมีที่สูงสุด ... โลกไม่มีที่สูงสุด ... ชีวะ²⁷กับสรีระเป็น อย่างเดียวกัน ... ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน ... หลังจากตายแล้วตถาคต²⁸เกิดอีก ... หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีก

²⁷ ชีวะ ในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะหรืออาดมัน (The Soul) (ตามนัย อภ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๒๙)

²⁸ ตถาคต ในที่นี้ เป็นคำที่ลัทธิอื่นๆ ใช้กันมาก่อนพุทธกาล หมายถึง อัตตา ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า อนึ่ง อรรถกถาหมายถึง สัตตะ (Being) (ที.ล.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๐๘, ชุ.ม.อ. (บาลี) ๑๖/๑๙๐)

ก็มีใช้จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ”²⁹ ฟังลวง ก้าวลวง ก้าวพัน ลวงพัน ทิฏฐิ ความ ถูกใจ ความพอใจ ลัทธิ อธิษาศัย ความประสงค์ของตนได้อย่างไรเล่า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขา สมทาน ถือ ยึดมั่น ถือมั่น ติดใจ น้อมใจเชื่อทิฏฐินั้น ให้เพียบพร้อมอย่างนั้น รวมความว่า ฟังก้าวลวงทิฏฐิ ของตนได้อย่างไรเล่า อย่างนี้บ้าง

คำว่า **ผู้ไปตามความพอใจ** ในคำว่า **ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความ ชอบใจ** อธิบายว่า ผู้นั้นยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป ด้วยทิฏฐิของตน ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน ได้แก่ ผู้นั้นยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไปด้วยทิฏฐิของตน ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน เหมือนมนุษย์ยอมไป ออกไป ถูกพาไป ถูกนำไป ด้วยยานพาหนะ คือ ช้าง รถ ม้า โค แพะ แกะ อูฐ หรือลา ฉะนั้น รวมความว่า ผู้ไปตามความพอใจ

คำว่า **ตั้งอยู่ในความชอบใจ** ได้แก่ ตั้งอยู่ คือ ตั้งมั่น ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อในทิฏฐิของตน ความถูกใจของตน ความพอใจของตน ลัทธิของตน รวมความว่า ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความ ชอบใจ

คำว่า **เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม** ได้แก่ ทำตนให้เพียบพร้อม คือ ทำให้บริบูรณ์ ไม่ให้พร่อง ให้ เลิศ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด อธิบายว่า ทำตนให้เพียบพร้อม บริบูรณ์ ไม่ให้พร่อง ให้เลิศ ประเสริฐ วิเศษ นำหน้า สูงสุด ประเสริฐสุด คือ ทำทศณะนั้นให้เกิด ให้เกิดขึ้น ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นว่า พระศาสดาพระองค์นี้เป็นสัมพััญญะ พระธรรมนี้พระผู้มีพระภาคตรัสสอนไว้ดีแล้ว หมู่คณะ(สงฆ์)นี้ปฏิบัติ ดีแล้ว ทิฏฐินี้เป็นสิ่งที่เจริญ ปฏิปทานี้ทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว มรรค นี้เป็นทางนำออกจากทุกข์ รวมความว่า เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม

คำว่า **รู้อย่างไรก็ฟังพูดอย่างนั้น** อธิบายว่า รู้อย่างไรก็ฟังพูด คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงอย่าง นั้นว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ ... โลกไม่เที่ยง” ... รู้อย่างไรก็ฟังพูด คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจงอย่างนั้นว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช้ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่น เป็นโมฆะ” รวมความว่า รู้อย่างไรก็ฟังพูดอย่างนั้น ด้วยเหตุานั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความชอบใจ
ฟังก้าวลวงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า
แต่เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม รู้อย่างไรก็ฟังพูดอย่างนั้น

[๑๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

สัตว์เกิดใดไม่มีใครถาม

ก็บอกศีลวัตรของตนแก่บุคคลเหล่าอื่น

สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกสัตว์เกิดนั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม

คำว่า **ใด** ในคำว่า **สัตว์เกิดใด ... ศีลวัตรของตน** ได้แก่ ผู้ใด คือ ผู้เช่นใด ผู้ชวนชวายเป็นไฉน ผู้ตั้งใจอย่างใด ผู้มีประการอย่างใด ผู้ถึงฐานะใด ผู้ประกอบด้วยธรรมใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ครุฑหัสถ์ บรรพชิต เทวดา หรือ มนุษย์ก็ตาม

²⁹ ดูรายละเอียดจาก ที.สี. (ไทย) ๙/๔๒๐/๑๘๓

ว่าด้วยศีลและวัตร

คำว่า **ศีลวัตร** ได้แก่ ศีลและวัตรก็มี วัตรไม่ใช่ศีลก็มี

ศีลและวัตร เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความสังวร การไม่ล่วงละเมิดในสิกขาบทเหล่านั้น ชื่อว่าศีล การสมทาน ชื่อว่าวัตร ชื่อว่าศีลเพราะมีความหมายว่า สังวร ชื่อว่าวัตรเพราะมีความหมายว่าสมทาน นี้ตรัสเรียกว่าศีลและวัตร

วัตร ไม่ใช่ศีล เป็นอย่างไร

คือ อุดงค์ ๘ ข้อ ได้แก่

๑. อารัญญกัณฑ์อุดงค์(สมทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)
๒. ปินทปาติกัณฑ์อุดงค์(สมทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)
๓. บังสุกุลิกัณฑ์อุดงค์(สมทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)
๔. เตจิวริกัณฑ์อุดงค์(สมทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)
๕. สปะทานจาริกัณฑ์อุดงค์(สมทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร)
๖. ขลุปัจจนาภัตติกัณฑ์อุดงค์(สมทานการงดฉันอาหารมื้อหลังเป็นวัตร)
๗. เนสัชชีกัณฑ์อุดงค์(สมทานการนั่งเป็นวัตร)
๘. ยถาสันถติกัณฑ์อุดงค์(สมทานการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร)

นี้เรียกว่าวัตร ไม่ใช่ศีล แม้การสมทานความเพียรก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า เนื้อและเลือดในร่างกายจงเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่เกิด ผลใดพึงบรรลุนั้นได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ (ถ้า)ไม่บรรลุนั้นแล้วก็จักไม่หยุดความเพียร แม้การสมทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า

เมื่อเรายังถอนลูกศรคือตัณหาขึ้นไม่ได้

เราจะไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่ออกไปจากวิหาร

ทั้งจะไม่เอนกายนอน³⁰

การสมทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า トラบใดที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น トラบนั้นเราก็จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้เลย แม้การสมทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า トラบใดที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น トラบนั้นเราก็จักไม่ลุกจากที่นั่งนี้ ไม่ลงจากลานจงกรม ไม่ออกจาก วิหาร ไม่ออกจากเรือนหลังคาต้านเดียว ไม่ออกจากปราสาท ไม่ออกจากเรือนโถง ไม่ออกจากถ้ำ ไม่ออกจากที่หลีกเร้น ไม่ออกจากกุฏิ ไม่ออกจากเรือนยอด ไม่ออกจากป้อม ไม่ออกจากโรงกลม ไม่ออกจากเรือนที่มีเครื่องกั้น ไม่ออกจากศาลาที่บำรุง ไม่ออกจากมณฑป ไม่ออกจากโคนไม้เลย แม้การสมทานความเพียรอย่างนี้ก็ เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

ภิกษุประคองจิตมุ่งมั่นว่า เราจักนำมา นำมาด้วยดี บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้ง ซึ่งอริยธรรมเข้าวันนี้อย่างนี้เอง แม้การสมทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

³⁰ ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๒๓/๓๗๔

ภิกษุประสงค์จะจัดมุ้งมั้นว่า เราจักนำมา นำมาด้วยดี บรรลุ สัมผัส ทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรม ในเพียงนี้ ... เย็นนี้ ... ก่อนภัต ... หลังภัต ... ปฐมยาม ... มัชฌิมยาม ... ปัจฉิมยาม ... ข้างแรม ... ข้างขึ้น ... ฤดูฝน ... ฤดูหนาว ... ฤดูร้อน ... ปฐมวัย ... มัชฌิมวัย ... ปัจฉิมวัย แม้การสมาทานความเพียรอย่างนี้ก็เรียกว่า วัตร ไม่ใช่ศีล

คำว่า **สัตว์เกิด** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์ รวมความว่า สัตว์เกิดใด ... ศีลวัตรของตน

คำว่า **แก่บุคคลเหล่านี้** ในคำว่า **ไม่มีใครถาม ก็บอก ... แก่บุคคลเหล่านี้** ได้แก่ บุคคลเหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหิณฺสฺร บรรพชิต เทวดา มนุษย์

คำว่า **ไม่มีใครถาม** ได้แก่ ไม่มีใครถาม คือ ไม่มีใครไต่ถาม ไม่มีใครขอร้อง ไม่มีใครเชื้อเชิญ ไม่มีใครเลื่อมใส

คำว่า **บอก** ได้แก่ บอก ศีล วัตร หรือศีลวัตรของตน อธิบายว่า ย่อมบอก คือ พูด กล่าว แสดง ชี้แจง ศีล วัตร หรือศีลวัตรของตนว่า เราเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบุรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบุรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง สมบุรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบุรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบุรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบุรณ์ด้วยความเป็นผู้มี รูปงามบ้าง สมบุรณ์ด้วยทรัพย์บ้าง สมบุรณ์ด้วยการศึกษาบ้าง สมบุรณ์ด้วยหน้าที่การงานบ้าง สมบุรณ์ด้วยหลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง สมบุรณ์ด้วยวิทยฐานะบ้าง สมบุรณ์ด้วยความคง แก่เรือนบ้าง สมบุรณ์ด้วยปฏิภาณบ้าง สมบุรณ์ด้วยสิ่งอื่น นอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ออกบวชจากตระกูลสูง บ้าง ออกบวชจากตระกูลใหญ่บ้าง ออกบวชจากตระกูลมีทรัพย์มากบ้าง ออกบวชจากตระกูลมีโศคะมาก บ้าง เป็น ผู้มีชื่อเสียงมีศกกว่าคฤหิณฺสฺรและบรรพชิตทั้งหลายบ้าง เป็นผู้ได้จิ๋ว บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจจัยเภสัชบริวารบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง เป็นผู้ทรงจำ พระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือบิณฑบาต เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้งุ่มง่ามบ้างสกุลเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ทรงไตร จีวรเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ จตุตถฌานบ้าง เป็นผู้ได้อากาสนัญญาตนสมาบัติ บ้าง เป็นผู้ได้วิญญาณัญญาตน-สมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้อากิญจัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัจญญา นาสัจญญาตนสมาบัติบ้าง รวมความว่า ไม่มีใครถาม ก็บอก ... แก่บุคคลเหล่านี้

คำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลาย** ในคำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกสัตว์เกิดนั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม** อธิบายว่า ผู้ฉลาดในขันธ³¹ ผู้ฉลาดในธาตุ³² ผู้ฉลาดในอายตนะ³³ ผู้ฉลาดในปฏิจสุมุปาบาท³⁴ ผู้ฉลาดใน

³¹ **ขันธ** หมายถึงขันธ ๕ คือ (๑) รูปขันธ (๒) เวทนาขันธ (๓) สัญญาขันธ (๔) สังขารขันธ (๕) วิญญาณขันธ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๗/๑๙๖)

³² **ธาตุ** หมายถึงธาตุ ๔ คือ (๑) ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) (๒) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) (๓) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) (๔) วาโยธาตุ (ธาตุลม) (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๗/๑๙๖)

³³ **อายตนะ** หมายถึงอายตนะ ๑๒ ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๖

³⁴ **ปฏิจสุมุปาบาท** ดูรายละเอียดข้อ ๒๗/๑๑๓

สติปัญญา³⁵ ผู้ฉลาดในสัมมปธาน³⁶ ผู้ฉลาดในอิทธิบาท³⁷ ผู้ฉลาดในอินทรีย์³⁸ ผู้ฉลาดในพละ³⁹ ผู้ฉลาดในโพชฌงค์⁴⁰ ผู้ฉลาดในมรรค⁴¹ ผู้ฉลาดในผล⁴² ผู้ฉลาดในนิพพาน⁴³ ผู้ฉลาดเหล่านั้นเรียกอย่างนี้ คือ พุดบอก แสดง ซึ่งแจ่มอย่างนี้ว่า นี่เป็นธรรมของผู้มีโชติยะ นี่มีโชติธรรมของผู้เป็นอริยะ นี่เป็นธรรมของพวกคนพาล นี่มีโชติธรรมของบัณฑิต นี่เป็นธรรมของอัสติบุรุษ นี่มีโชติธรรมของสัสติบุรุษ รวมความว่า ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกสัตว์เกิดนั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม

คำว่า **สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น** อธิบายว่า ตนเอง ตรัสเรียกว่า ตัวเอง

คำว่า **กล่าวถึงตัวเองเท่านั้น** อธิบายว่า ย่อมกล่าวถึง คือ พุด บอก แสดง ซึ่งแจ่มถึงตนเองเท่านั้นว่า เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นผู้มีรูปร่างบ้าง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์บ้าง สมบูรณ์ด้วยการศึกษาบ้าง สมบูรณ์ด้วยหน้าที่การงานบ้าง สมบูรณ์ด้วยหลักแห่งศิลปวิทยาบ้าง สมบูรณ์ด้วยวิทยฐานะบ้าง สมบูรณ์ด้วยความคงแก่เรียนบ้าง สมบูรณ์ด้วยปฏิถาณบ้าง สมบูรณ์ด้วยสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วบ้าง ออกบวชจากตระกูลสูงบ้าง ออกบวชจากตระกูลใหญ่บ้าง ออกบวชจากตระกูลมีทรัพย์มากบ้าง ออกบวชจากตระกูลมีโภคะมากบ้าง เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมีศกกว่าคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายบ้าง เป็นผู้ที่ได้จิ๋ว บิดนขาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระสูตรบ้าง เป็นผู้ทรงจำพระวินัยบ้าง เป็นพระธรรมกถึกบ้าง เป็นผู้ยู่ป่าเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้มุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร บ้าง เป็นผู้งดอาหารมื้อหลังเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตรบ้าง เป็นผู้ได้ปฐมฌานบ้าง เป็นผู้ได้ทุติยฌานบ้าง เป็นผู้ได้ตติยฌาน

³⁵ สติปัญญา หมายถึงสติปัญญา ๔ ครอบงำละเอียดข้อ ๓/๑๒ และ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๙/๒๒๒-๒๒๓

³⁶ สัมมปธาน หมายถึงสัมมปธาน ๔ คือ (๑) สังวรปธาน เพียรระวังบาปอกุศลกรรมไม่ให้เกิดขึ้น (๒) ปหานปธาน เพียรกำจัดบาปอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (๓) ภาวนาปธาน เพียรทำกุศลกรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (๔) อนรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และเจริญยิ่งขึ้นไป (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗)

³⁷ อิทธิบาท หมายถึงอิทธิบาท ๔ คือ (๑) ฉันทะ (๒) วิริยะ (๓) จิตตะ (๔) วิมังสา (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗)

³⁸ อินทรีย์ หมายถึงอินทรีย์ ๕ คือ (๑) สัทธินทรีย์ อินทรีย์คือความเชื่อ (๒) วิริยินทรีย์ อินทรีย์คือ ความเพียร (๓) สตินทรีย์ อินทรีย์คือความระลึกได้ (๔) สมานินทรีย์ อินทรีย์คือความตั้งจิตมั่น (๕) ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือความรู้ทั่วชัด (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๐/๓๑๐)

³⁹ พละ หมายถึงพละ ๕ (ธรรมอันเป็นกำลัง) คือ (๑) สัทธา (๒) วิริยะ (๓) สติ (๔) สมาธิ (๕) ปัญญา (อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๑๗)

⁴⁰ โพชฌงค์ หมายถึงโพชฌงค์ ๗ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้) คือ (๑) สติ ความระลึกได้ (๒) ธัมมวิจยะ ความเลือกเฟ้น (๓) วิริยะ ความเพียร (๔) ปีติ ความอิ่มใจ (๕) ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ (๖) สมาธิ ความตั้งจิตมั่น (๗) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๑)

⁴¹ มรรค หมายถึงมรรค ๔ (ทางเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล) คือ (๑) โสดาปัตติมรรค (๒) สกทาคามิมรรค (๓) อนาคามิมรรค (๔) อรหัตตมรรค (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๐๗/๕๑๙)

⁴² ผล หมายถึงผล ๔ (ผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค) คือ (๑) โสดาปัตติผล (๒) สกทาคามิ-ผล (๓) อนาคามิผล (๔) อรหัตตผล (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๐๗/๕๑๙)

⁴³ นิพพาน หมายถึงสภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ดูเทียบนิพพานในข้อ ๑๙/๔๔

บ้าง เป็นผู้ได้จุดตถุณบ้าง เป็นผู้ได้อากาสนัญญาตน-สมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้วิญญาณัญญาตนสมาบัติ บ้าง เป็นผู้ได้อากัญญาตนสมาบัติบ้าง เป็นผู้ได้เนวสัญญานาสนัญญาตนสมาบัติบ้าง รวมความว่า สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

สัตว์เกิดใดไม่มีใครถาม

ก็บอกศีลวัตรของตนแก่บุคคลเหล่าอื่น

สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม

[๑๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว

ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้

อนึ่ง ภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องพูนที่ไหน ๆ ในโลก

ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม

ว่าด้วยผู้ได้ชื่อว่าภิกษุ

คำว่า **ผู้สงบ** ในคำว่า **ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าผู้สงบ เพราะสงบราคะ ชื่อว่าผู้สงบ เพราะสงบโทสะ ชื่อว่าผู้สงบ เพราะสงบโมหะ คือ ชื่อว่าผู้สงบ สงบเย็น ดับ ระวังได้แล้ว เพราะสงบ ระวัง สงบเย็น เผา ดับ ปราศจาก สงบระงับโกรธ ... อุปนาคะ ... มักขะ ... ปฬาสะ ... อิศสา ... มัจฉริยะ ... มายา ... สาถะยะ ... ถัมภะ ... สวรัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ... อกุศลวิสัยทุกประเภท รวมความว่า ผู้สงบ

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะทำลายธรรม ๗ ประการได้แล้ว คือ

๑. ทำลายสักกายทิฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน)ได้แล้ว
๒. ทำลายวิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)ได้แล้ว
๓. ทำลายสีลัพพตปรามาส (ความยึดมั่นในศีลพรต)ได้แล้ว
๔. ทำลายราคะ (ความกำหนัด)ได้แล้ว
๕. ทำลายโทสะ (ความคิดประทุษร้าย)ได้แล้ว
๖. ทำลายโมหะ (ความลุ่มหลง)ได้แล้ว
๗. ทำลายมานะ (ความถือตัว)ได้แล้ว

ภิกษุนั้นทำลายบาปอกุศลธรรม ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง ก่อภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา มรณะ ต่อไปได้แล้ว

(สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สภियะ)

ผู้ใดควรแก่คำชมเชยว่า เป็นผู้ถึงนิพพานด้วยทางที่ตนทำแล้ว

ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละความเสื่อมและความเจริญแล้ว

อยู่จบพรหมจรรย์ สิ้นภพใหม่แล้ว ผู้นั้นชื่อว่า ภิกษุ⁴⁴

⁴⁴ ดูเทียบ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๒๐/๖๒๐

คำว่า **ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว** อธิบายว่า

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้ราคะดับแล้ว

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้โทสะดับแล้ว

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้โมหะดับแล้ว

ชื่อว่าดับกิเลสแล้ว เพราะทำให้โกธะ ... อุปกนาหะ ... มกขะ ... ปฬาสะ ... อีสสา ... มัจฉริยะ ...

มายา ... สาถะยยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริต
ทุกทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ...
อกุศลลาภสังขารทุกประเภท ดับแล้ว รวมความว่า ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว

คำว่า **เราเป็นดังนี้** ในคำว่า **ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้** เป็นบทสนธิ เป็นคำ
เชื่อมบท เป็นคำที่ทำบทให้บริบูรณ์ เป็นความสัมพันธ์แห่งอักษร เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ คำว่า
เราเป็นดังนี้ นี้ เป็นคำเชื่อมบทหน้ากับบทหลังเข้าด้วยกัน

คำว่า **ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลาย** อธิบายว่า ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็น ผู้อวด เป็นผู้โอ้อวด
คือ ย่อมอวด ย่อมโอ้อวดว่า เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลบ้าง สมบูรณ์ด้วยวัตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยศีลวัตรบ้าง
สมบูรณ์ด้วยชาติบ้าง สมบูรณ์ด้วยโคตรบ้าง สมบูรณ์ด้วยความเป็นบุตรของผู้มีตระกูลบ้าง สมบูรณ์ด้วย
ความเป็นผู้มีรูปร่างบ้าง ... เป็นผู้ได้เนวส์ัญญานาสนัญญาตนสมาบัติบ้าง ภิกษุนี้ย่อมไม่อวด ไม่โอ้อวด คือ
เป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับแล้วกับความโอ้อวด มีใจเป็นอิสระ(จาก
กิเลส)อยู่ รวมความว่า ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้

ว่าด้วยผู้มีอริยธรรม

คำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลาย** ในคำว่า **ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม** อธิบายว่า ผู้
ฉลาดในขันธ์ ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดใน ปฏิจจสมุปบาท ฉลาดในสติปัญญา ฉลาดใน
สัมมปธาน ฉลาดในอิทธิบาท ฉลาดในอินทรีย์ ฉลาดในพละ ฉลาดในโพชฌงค์ ฉลาดในมรรค ฉลาดใน
ผล ฉลาดใน นิพพาน ผู้ฉลาดเหล่านั้น ย่อมเรียก คือ กล่าว บอก แสดง ชี้แจง อย่างนี้ว่า “นี่เป็นธรรมของ
อริยชน นี้มีใช้ธรรมของอนริยชน นี่เป็นธรรมของบัณฑิต นี้มีใช้ธรรมของคนพาล นี่เป็นธรรมของสัตว์บุรุษ นี้
มีใช้ธรรมของอสัตว์บุรุษ” รวมความว่า ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม

คำว่า **ภิกษุใด** ในคำว่า **อหนึ่งภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟูในที่ไหนๆ ในโลก** ได้แก่ พระอรหันต
ชีณาสพ

คำว่า **กิเลสเครื่องฟู** อธิบายว่า กิเลสเครื่องฟู ๗ อย่าง คือ

๑. กิเลสเครื่องฟูคือราคะ
๒. กิเลสเครื่องฟูคือโทสะ
๓. กิเลสเครื่องฟูคือโมหะ
๔. กิเลสเครื่องฟูคือมานะ
๕. กิเลสเครื่องฟูคือทิฏฐิ
๖. กิเลสเครื่องฟูคือกิเลส
๗. กิเลสเครื่องฟูคือกรรม

ภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟู คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ คือ กิเลสเครื่องฟู ภิกษุนั้นละได้แล้ว
ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว

คำว่า **ในที่ไหนๆ** ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและ
ภายนอก

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอบายโลก มนุษย์โลก เทวโลก ชั้นงโลก ธาตุโลก อายตนโลก รวมความว่า
อหนึ่งภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟูในที่ไหน ๆ ในโลก ด้วย

เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว
ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้
อนึ่ง ภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟูในที่ไหน ๆ ในโลก
ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม

[๑๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เจ้าลัทธิดิ มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง เชิดชูไว้
(แต่)ไม่ชาวสะอาต เจ้าลัทธินั้นเห็นอนิสงส์ใดในตน
อาศัยอนิสงส์นั้น และสันติที่กำเรบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น

คำว่า เจ้าลัทธิดิ มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง อธิบายว่า

คำว่า **กำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนดด้วยอำนาจ ตัณหา (๒) การกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิ ... นี้ชื่อว่า การกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่า การกำหนดด้วยอำนาจทิวฐิ⁴⁵

คำว่า **อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง** ได้แก่ อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง คือ ปรุ่่งแต่งขึ้น ปรุ่่งแต่งเฉพาะ ตั้งไว้ดีแล้ว รวมความว่า อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง

อีกนัยหนึ่ง ธรรมทั้งหลาย ไม่เที่ยง อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา รวมความว่า อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง

คำว่า **เจ้าลัทธิดิ** ได้แก่ เจ้าลัทธิดิผู้เป็นเจ้าของทิวฐิ ทิวฐิ ๖๒ ตรัสเรียกว่า ธรรม รวมความว่า เจ้าลัทธิดิ มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจเจกปรุ่่งแต่ง

ว่าด้วยการเชิดชู ๒ อย่าง

คำว่า **เชิดชูไว้** ในคำว่า **มี ... เชิดชูไว้ (แต่) ไม่ชาวสะอาต** ได้แก่ การเชิดชู ๒ อย่าง คือ (๑) การเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา (๒) การเชิดชูด้วยอำนาจทิวฐิ ... นี้ชื่อว่า การเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่า การเชิดชูด้วยอำนาจทิวฐิ

เจ้าลัทธินั้นยังไม่ละการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ยังไม่สลัดทิ้งการเชิดชูด้วย อำนาจทิวฐิ เพราะเป็นผู้ยังไม่สลัดทิ้งการเชิดชูด้วยอำนาจตัณหา ยังไม่สลัดทิ้งการ เชิดชูด้วยอำนาจทิวฐิ เจ้าลัทธินั้นเที่ยวเชิดชูตัณหาหรือทิวฐิไว้ คือ มีตัณหาเป็น ฐงชัย มีตัณหาเป็นยอดธง มีตัณหาเป็นใหญ่ มีทิวฐิเป็นธงชัย มีทิวฐิเป็นยอดธง มีทิวฐิเป็นใหญ่ คือ ถูกตัณหาหรือทิวฐิครอบงำเที่ยวไป รวมความว่า เชิดชูไว้

คำว่า **มี** ได้แก่ มี คือ ปรากฏ หาได้

คำว่า **ไม่ชาวสะอาต** ได้แก่ ไม่ชาวสะอาต คือ ไม่ชาว ไม่บริสุทธิ์ เศร้าหมอง แปรเปื้อน รวมความว่า มี ... เชิดชูไว้(แต่)ไม่ชาวสะอาต

คำว่า **(อนิสงส์) ไตในตน** ในคำว่า **เห็นอนิสงส์ใดในตน** ได้แก่ อนิสงส์ใดในตน ทิวฐิ ตรัสเรียกว่า ตน เจ้าลัทธินั้นเห็นอนิสงส์ ๒ อย่างแห่งทิวฐิของตน

คือ (๑) อนิสงส์ที่มีในชาตินี้ (๒) อนิสงส์ที่มีในชาติหน้า

⁴⁵ ดูเทียบความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

อานิสงส์แห่งทิวฎฐิที่มีในชาตินี้ เป็นอย่างไร

คือ ศาสดาามีทิวฎฐิอย่างใด สวากก็มีทิวฎฐิอย่างนั้น คือ สวาก ย่อมลักการะ เคารพ นับถือ บูชา ทำความยำเกรงศาสดาผู้มีทิวฎฐิอย่างนั้น และได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวารซึ่งมี ศาสดานั้นเป็นต้นเหตุ นี้ชื่อว่าอานิสงส์แห่งทิวฎฐิที่มีในชาตินี้

อานิสงส์แห่งทิวฎฐิที่มีในชาติหน้า เป็นอย่างไร

คือ บุคคลย่อมหวังผลต่อไปว่า ทิวฎฐินี้ ควรเพื่อความเป็นนาค เป็นครุฑ เป็นยักษ์ เป็นอสูร เป็นคนธรรพ์ เป็นท้าวมหาราช เป็นพระอินทร์ เป็นพระพรหม หรือเป็นเทวดา ทิวฎฐินี้ ควรเพื่อความหมดจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป สัตว์ทั้งหลายย่อมหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไปด้วยทิวฎฐินี้ เราจักหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หลุดพ้นไปด้วย ทิวฎฐินี้ นี้ชื่อว่าอานิสงส์แห่งทิวฎฐิที่มีในชาติหน้า เจ้าลัทธินั้นเห็น คือ แลเห็น ตรวจดู เฟ่งพินิจ พิจารณา ดู อานิสงส์ ๒ อย่างนี้แห่งทิวฎฐิ ของตน รวมความว่า เห็นอานิสงส์ได้ในตน

ว่าด้วยสันติ ๓ อย่าง

คำว่า **อาศัยอานิสงส์นั้น และสันติที่กำเริบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น** อธิบายว่า สันติ ๓ อย่าง คือ (๑) อััจฉันตสันติ(ความสงบโดยส่วนเดียว) (๒) ตทังคสันติ(ความสงบด้วยองค์นั้น ๆ) (๓) สมมติสันติ(ความสงบโดยสมมติ)

อััจฉันตสันติ เป็นอย่างไร

คือ อมตนิพพาน เรียกว่า อััจฉันตสันติ คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท นี้ชื่อว่าอััจฉันตสันติ

ตทังคสันติ เป็นอย่างไร

คือ ผู้บรรลุรูปฐมณาก็มีนิวรรณ์สงบไป ผู้บรรลุหตุตถิยฐมณาก็มีวิตกวิจาร์สงบไป ผู้บรรลุตติยฐมณาก็มีปีติสงบไป ผู้บรรลุจตุตถฐมณาก็มีสุขและทุกขสงบไป ผู้บรรลุอากาศานัญญาตนสมาบัติก็มีรูปสัญญา⁴⁶ ปฏิขสัญญา⁴⁷ นานัตตสัญญา⁴⁸สงบไป ผู้บรรลุวิญญาณัญญาตนสมาบัติ ก็มีอากาศานัญญาตนสัญญาสงบไป ผู้บรรลุ อากิญจัญญาตนสมาบัติ ก็มีวิญญาณัญญาตนสัญญาสงบไป ผู้บรรลุเนวสัญญาณา สัญญาตนสมาบัติ ก็มีอากิญจัญญาตนสัญญาสงบไป นี้ชื่อว่าตทังคสันติ

สมมติสันติ เป็นอย่างไร

คือ ความสงบแห่งทิวฎฐิ ๖๒ เรียกว่า สมมติสันติ อนึ่ง สมมติสันติพระผู้มีพระภาคทรงประสงค์ว่า สันติ ในคานานี้

คำว่า **อาศัยอานิสงส์นั้น และสันติที่กำเริบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น** อธิบายว่า อาศัย คือ อิงอาศัย ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อสันติที่กำเริบ คือ สันติที่ กำเริบทั่ว สะเทือน สั่นไหว หวั่นไหว กระทบกระถัง กำหนดแล้ว กำหนดทั่วแล้ว ไม่เที่ยง อันปัจฉัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา รวมความว่า อาศัยอานิสงส์ นั้น และสันติที่กำเริบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เจ้าลัทธิดี มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจฉัยปรุงแต่ง เชิดชูไว้

⁴⁶ รูปสัญญา ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๒

⁴⁷ ปฏิขสัญญา ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๒

⁴⁸ นานัตตสัญญา ดูเชิงอรรถข้อ ๗/๓๒

(แต่)ไม่ชาวสะอาด เจ้าลัทธินั้นเห็นอานิสงส์ได้ในตน
อาศัยอานิสงส์นั้น และสันติที่กำเริบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น

[๒๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ
การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถือมั่น
ก็มีใช่ก้าวล่วงได้ง่าย เพราะฉะนั้น ในความถือมั่นเหล่านั้น
นรชนย่อมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง

ว่าด้วยความถือมั่น

คำว่า **ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ** ในคำว่า **ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ** อธิบายว่า ความยึดมั่นถือมั่นว่า “โลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะ” ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ ความยึดมั่นถือมั่นว่า “โลกไม่เที่ยง ... โลกมีที่สูงสุด ... โลกไม่มีที่สูงสุด ... ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ... ชีวะ กับสรีระ เป็นคนละอย่างกัน ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก และไม่เกิดอีก ... หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็น โมฆะ⁴⁹” ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ

คำว่า **ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ** อธิบายว่า ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ มิใช่ก้าวล่วงได้โดยง่าย คือ ก้าวล่วงได้โดยยาก ข้ามได้ยาก ข้ามพ้นได้ยาก ก้าวล่วงพ้นได้ยาก กลับตัวหลักได้ยาก รวมความว่า ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ

คำว่า **ในธรรมทั้งหลาย** ในคำว่า **การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถือมั่น** ได้แก่ ในทิฏฐิ ๖๒

คำว่า **ปลงใจแล้ว** ได้แก่ ตกลงใจแล้ว วินิจฉัยแล้ว ตัดสินแล้ว ชี้อาตแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว

คำว่า **ถือมั่น** ได้แก่ จับมั่น ยึดมั่น ถือมั่น รวบถือ รวมถือ รวบรวมถือ ในความยึดมั่นทั้งหลาย คือ ความถือ ความยึดมั่น ความถือมั่น ความตติใจ ความน้อมใจเชื่อว่า ชื่อนี้จริง แท้ แน่ แท้จริง ตามเป็นจริง ไม่วิปริต รวมความว่า การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถือมั่น

คำว่า **เพราะฉะนั้น** ในคำว่า **เพราะฉะนั้น ในความถือมั่นเหล่านั้น นรชน** ได้แก่ เพราะฉะนั้น คือ เพราะการณุนั้น เพราะเหตุุนั้น เพราะปัจจัยนั้น เพราะต้นเหตุุนั้น

คำว่า **นรชน** ได้แก่ สัตว์ นรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์

คำว่า **ในความถือมั่นเหล่านั้น** ได้แก่ ในความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิเหล่านั้น รวมความว่า เพราะฉะนั้น ในความถือมั่นเหล่านั้น นรชน

ว่าด้วยการสลัดทิ้ง ๒ อย่าง

คำว่า **ย่อมสลัดทิ้ง** ในคำว่า **ย่อมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง** ได้แก่ ย่อมสลัดทิ้ง เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) สลัดทิ้งด้วยการตัดสินใจของผู้อื่น (๒) เมื่อไม่สำเร็จประโยชน์เองก็สลัดทิ้งเสีย

นรชนสลัดทิ้งด้วยการตัดสินใจของผู้อื่น เป็นอย่างไร

⁴⁹ ดูเชิงอรรถข้อ ๑๖/๗๗

คือ ผู้อื่นตัดสินว่า ศาสดานั้น ไม่ใช่สัตย์พญญ ธรรมมิใช่ธรรมที่ศาสดากล่าว สอนไว้ดีแล้ว หมุ่คณะ มิใช่ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ทัฏฐิมิใช่สิ่งทีเจริญ ปฏิปทามิใช่ศาสดา บัญญติไว้ดีแล้ว มรรคมิใช่ทางนำออกไปจาก ทุกข์ ความหมดจด ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความหลุดไป ความพ้นไป ความหลุดพ้นไป ในทัฏฐินี้ไม่มี ในทัฏฐินี้ สัตว์ทั้งหลายยอมหมดจด สะอาด บริสุทธิ์ หลุดไป พ้นไป หรือหลุดพ้นไป ไม่มี ทัฏฐินี้ เลว ทราม ต่ำทราม นำรังเกียจ หยาบช้า เล็กน้อย ผู้อื่นยอมตัดสินอย่างนี้ นรชนทีถูกตัดสินอย่างนี้ ก็สลัดทิ้งศาสดา สลัดทิ้งธรรมทีศาสดากล่าวสอน สลัด ทิ้งหมู่คณะ สลัดทิ้งทัฏฐิ สลัดทิ้งปฏิปทา สลัดทิ้งมรรค นรชนเชื่อว่า สลัดทิ้งด้วย การตัดสินของผู้อื่นเป็นอย่างนี้

นรชนเมื่อไม่สำเร็จประโยชน์เองก็สลัดทิ้ง เป็นอย่างไร

คือ นรชนเมื่อไม่ทำศีลให้สำเร็จประโยชน์ก็สลัดทิ้งศีล เมื่อไม่ทำวัตรให้สำเร็จประโยชน์ก็สลัดทิ้ง วัตร เมื่อไม่ทำศีลวัตรให้สำเร็จประโยชน์ก็สลัดทิ้งศีลวัตร นรชน เชื่อว่า เมื่อไม่สำเร็จประโยชน์เองก็สลัดทิ้ง เป็นอย่างนี้

คำว่า **ยึดถือธรรมไว้บ้าง** อธิบายว่า นรชนถือ ยึดมั่น ถือมั่นศาสดา ธรรมทีศาสดากล่าวสอน หมุ่ คณะ ทัฏฐิ ปฏิปทา และมรรคไว้บ้าง

รวมความว่า นรชนยอมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง ตรัสว่า

ความถึอมั่นด้วยอำนาจทัฏฐิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่ายๆ
การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถึอมั่น
ก็มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย เพราะฉะนั้น ในความถึอมั่นเหล่านั้น
นรชนยอมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง

[๒๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

**ทัฏฐิทีกำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่
ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก
เพราะผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ละความหลอกลวง
และความถึอตัวได้แล้ว ไม่มี ความถึอมั่น
จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า**

ว่าด้วยปัญญาเครื่องกำจัด

คำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด** ในคำว่า **ทัฏฐิทีกำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่** ของผู้มี **ปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก** อธิบายว่า ปัญญา ตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด คือ ความรู้ทั่ว กิริยาทีรู้ชัด ความวิจัย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความ เข้าไปกำหนด เฉพาะ ภาวะทีรู้ ภาวะทีฉลาด ภาวะทีรู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความ ไคร่ครวญ ปัญญาดุจแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง ความ รู้ดี ปัญญาดุจปฏิภัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาดุจศีลตรา ปัญญาดุจปราสาท ความสว่างคือ ปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาดุจดวงประทีป ปัญญาดุจดวงแก้ว ความไม่หลงมงาย ความเลือก เฟ้นธรรม สัมมาทัฏฐิ

เพราะเหตุไร ปัญญาจึงตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด เพราะปัญญานั้นเป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้าง และชักฟอกกายทุจจริต ... วิจิตุจจริต ... มโนทุจจริต ... เพราะปัญญานั้นเป็นเครื่องกำจัด ขำระ ล้างและชักฟอก

ราคะ ... โทสะ ... โมหะ ... โกรธ ... อุปนาหะ ... มัถะ ... ปฬาสะ ... อิศสา ... มัจฉริยะ ... มายา ...
 สาถะยะ ... ถัมภะ ... สารัมภะ ... มานะ ... อติมานะ ... มทะ ... ปมาทะ ... กิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุก
 ทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ ...
 อกุศลลาภิสังขารทุกประเภท เพราะเหตุนี้ ปัญญาจึงตรัสเรียกว่า เครื่องกำจัด

อีกนัยหนึ่ง สัมมาทิฏฐิเป็นเครื่องกำจัด ชำระ ล้าง และซักฟอกมิจฉาทิฏฐิได้ สัมมาสังกัปปะเป็น
 เครื่องกำจัด ชำระ ล้าง และซักฟอกมิจฉาสังกัปปะได้ สัมมาวาจา เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาวาจาได้
 สัมมาภังคะเป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาภังคะได้ สัมมาอาชีวะ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาอาชีวะได้
 สัมมาวายามะ เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาวายามะได้ สัมมาสติเป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาสติได้ สัมมาสมาธิ
 เป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาสมาธิได้ สัมมาญาณเป็นเครื่องกำจัด ... มิจฉาญาณได้ สัมมาวิมุตติ เป็นเครื่อง
 กำจัด ชำระ ล้าง และซักฟอกมิจฉาวิมุตติได้

อีกนัยหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ชำระ ล้าง และซักฟอกกิเลสทุกชนิด ... ทุจริตทุก
 ทาง ... ความกระวนกระวายทุกอย่าง ... ความเร่าร้อนทุกสถาน ... ความเดือดร้อนทุกประการ อริยมรรคมี
 องค์ ๘ เป็นเครื่องกำจัด ชำระ ล้าง และซักฟอกอกุศลลาภิสังขารทุกประเภท

พระอรหันต์ ประกอบ ประกอบพร้อม ดำเนินไป ดำเนินไปพร้อม เป็นไป เป็นไปพร้อม เพียบพร้อม
 ด้วยธรรมเป็นเครื่องชำระล้างเหล่านี้ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ จึงชื่อว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด พระอรหันต์
 นั้น เป็นผู้กำจัดความกำหนัดได้แล้ว กำจัดบาปได้แล้ว กำจัดกิเลสได้แล้ว กำจัดความเร่าร้อนได้แล้ว รวม
 ความว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด

คำว่า **ในที่ไหน ๆ** ได้แก่ ในที่ไหน คือ ที่ไหน ๆ ที่ไร ๆ ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและ
 ภายนอก

คำว่า **ในโลก** ได้แก่ ในอภายโลก ... อายตนโลก⁵⁰

คำว่า **ที่กำหนด** ได้แก่ การกำหนด ๒ อย่าง คือ (๑) การกำหนดด้วยอำนาจตัณหา (๒) การ
 กำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าการกำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ⁵¹

คำว่า **ในภพน้อยภพใหญ่** อธิบายว่า ในภพน้อยภพใหญ่ คือในกรรมวิภูและ วิปากวิภู ในกรรม
 วิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในกามภพ ในกรรมวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ใน
 วิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในรูปภพ ในกรรมวิภู เป็นเครื่องเกิดในอรูปภพ ในวิปากวิภูเป็นเครื่องเกิดในอรูปภพ
 ในภพต่อไป ในคติต่อไป ในการถือกำเนิดต่อไป ในปฏิสนธิต่อไป ในการบังเกิดของอัตภาพต่อไป

คำว่า **ทิฏฐิที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่ ของผู้มีปัญญาเครื่อง กำจัด ไม่มีใน
 ที่ไหน ๆ ในโลก** อธิบายว่า ทิฏฐิที่กำหนด คือ กำหนดทั่ว ปฐมแห่งเฉพาะ ตั้งมั่นไว้ดีแล้ว(เพื่อเกิด)ในภพ
 น้อยภพใหญ่ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มี คือ ไม่มีอยู่ ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ในที่ไหน ๆ ในโลก ได้แก่ ทิฏฐิ
 ที่กำหนดนั้นผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ระงับได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้น
 ไม่ได้อีก เผาด้วยไฟคือญาณแล้ว รวมความว่า ทิฏฐิที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่ ของผู้มีปัญญา
 เครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก

ว่าด้วยความหลอกหลวงและความถือตัว

คำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ละความหลอกหลวงและความถือตัวได้แล้ว** อธิบายว่า ความ
 ประพฤติหลอกหลวง ตรัสเรียกว่า ความหลอกหลวง คนบางคนใน โลกนี้ ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ

⁵⁰ ดูรายละเอียดข้อ ๓/๑๒

⁵¹ เทียบกับความในข้อ ๑๒/๕๘-๕๙

แล้วตั้งความปรารถนาชั่ววาทาม เพราะ การปกปิดทุจริตนั้นเป็นเหตุ คือปรารถนาว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” ดำริว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” กล่าววาทาด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย” พยายามทางกายด้วยคิดว่า “ใครอย่ารู้ทันเราเลย”

ความหลอกลวง ความเป็นผู้มีความหลอกลวง ความเสแสร้ง ความล่อลวง การปิดบัง การหลบเลี่ยง การหลีกเลี่ยง การซ่อน การซ่อนเร้น การปิด การปกปิด การไม่เปิดเผย การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดสนิท การทำความชั่วเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความหลอกลวง

คำว่า **ความถือตัว** อธิบายว่า ความถือตัวนัยเดียว คือ ความที่จิตใจสูง

ความถือตัว ๒ นัย คือ

๑. การยกตน
๒. การชมผู้อื่น

ความถือตัว ๓ นัย คือ

๑. ความถือตัวว่าเราเลิศกว่าเขา
๒. ความถือตัวว่าเราเสมอเขา
๓. ความถือตัวว่าเราด้อยกว่าเขา

ความถือตัว ๔ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะลาภ
๒. เกิดความถือตัวเพราะยศ
๓. เกิดความถือตัวเพราะความสรรเสริญ
๔. เกิดความถือตัวเพราะความสุข

ความถือตัว ๕ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวว่าเราได้รูปที่ถูกต้อง
๒. เกิดความถือตัวว่าเราได้เสียงที่ถูกต้อง
๓. เกิดความถือตัวว่าเราได้กลิ่นที่ถูกต้อง
๔. เกิดความถือตัวว่าเราได้รสที่ถูกต้อง
๕. เกิดความถือตัวว่าเราได้โณรสที่ถูกต้อง

ความถือตัว ๖ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะมีตาสมบุรณ์
๒. เกิดความถือตัวเพราะมีหูสมบุรณ์
๓. เกิดความถือตัวเพราะมีจมูกสมบุรณ์
๔. เกิดความถือตัวเพราะมีลิ้นสมบุรณ์
๕. เกิดความถือตัวเพราะมีกายสมบุรณ์
๖. เกิดความถือตัวเพราะมีใจสมบุรณ์

ความถือตัว ๗ นัย คือ

๑. ความถือตัว
๒. ความดูหมิ่น
๓. ความดูหมิ่นด้วยอำนาจความถือตัว
๔. ความถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
๕. ความถือตัวว่าเลิศกว่าเขา
๖. ความถือเราถือเขา
๗. ความถือตัวผิด ๆ

ความถือตัว ๘ นัย คือ

๑. เกิดความถือตัวเพราะได้ลาภ
๒. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมลาภ
๓. เกิดความถือตัวเพราะมียศ
๔. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะเสื่อมยศ
๕. เกิดความถือตัวเพราะความสรรเสริญ
๖. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะถูกนิินทา
๗. เกิดความถือตัวเพราะความสุข
๘. เกิดความถือตัวว่าตกต่ำเพราะความทุกข์

ความถือตัว ๙ นัย คือ

๑. เป็นผู้เลศกว่าเขาถือตัวว่าเลศกว่าเขา
๒. เป็นผู้เลศกว่าเขาถือตัวว่าเสมอเขา
๓. เป็นผู้เลศกว่าเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
๔. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าเลศกว่าเขา
๕. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าเสมอเขา
๖. เป็นผู้เสมอเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา
๗. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าเลศกว่าเขา
๘. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าเสมอเขา
๙. เป็นผู้ด้อยกว่าเขาถือตัวว่าด้อยกว่าเขา

ความถือตัว ๑๐ นัย คือ คนบางคนในโลกนี้

๑. เกิดความถือตัวเพราะชาติ
๒. เกิดความถือตัวเพราะโคตร
๓. เกิดความถือตัวเพราะเป็นบุตรของผู้มีตระกูล
๔. เกิดความถือตัวเพราะเป็นผู้มีรูปร่าง
๕. เกิดความถือตัวเพราะมีทรัพย์
๖. เกิดความถือตัวเพราะการศึกษา
๗. เกิดความถือตัวเพราะหน้าที่การงาน
๘. เกิดความถือตัวเพราะมีหลักแห่งศิลปวิทยา
๙. เกิดความถือตัวเพราะวิทยฐานะ

๑๐. เกิดความถือตัวเพราะความคงแก่เรียน เกิดความถือตัวเพราะปฏิภาณ หรือเกิดความถือตัวเพราะสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้ว

ความถือตัว กริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุจง
ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุจงเห็น ปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความถือตัว

คำว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ละความหลงกลวงและความถือตัวได้แล้ว อธิบายว่า ผู้มี
ปัญญาเครื่องกำจัด ละ คือ ละทิ้ง บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งความหลงกลวงและความ
ถือตัว รวมความว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ละความหลงกลวงและความถือตัวได้แล้ว

ว่าด้วยความถือมั่น ๒ อย่าง

คำว่า **ความถือมั่น** ในคำว่า **ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ... ไม่มีความถือมั่น จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า** ได้แก่ ความถือมั่น ๒ อย่าง คือ (๑) ความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิ ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิ

ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้นจะความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหาได้แล้ว สลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ชื่อว่าผู้ไม่มีความถือมั่น เพราะเป็นผู้ละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิได้แล้ว จะพึงไปด้วยอำนาจจาคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา ออนุสัย อะไรเล่าว่า “เป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง หลง ยึดติด ยึดถือ ฟุ้งซ่าน ลังเล หรือตกอยู่ในพลังกิเลส”

ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้นละอกิสังขารได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอกิสังขารได้แล้ว จะพึงไปสู่คติด้วยเหตุอะไรเล่าว่า “เป็นผู้เกิดในนรก เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เกิดใน เปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มี สัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้นจะพึงไปด้วยเหตุ บัณฑิตและการณีใด เหตุ บัณฑิตและการณีนั้นไม่มี รวมความว่า ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ... ไม่มีความถือมั่น จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ทิฐิที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่
ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด ไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก
เพราะผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น ละความหลงกลวง
และความถือตัวได้แล้ว ไม่มีความถือมั่น
จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า

[๒๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

เพราะว่าผู้มีความถือมั่นยอมเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลาย
จะพึงกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถือมั่นด้วยเหตุอะไรเล่า
เพราะความเห็นว่ามีตน ความเห็นว่ามีตน
ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น
ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น สลัดแล้วซึ่งทิฐิทั้งปวงในอภัพนี้แหละ

คำว่า **ผู้มีความถือมั่น** ในคำว่า **เพราะว่าผู้มีความถือมั่นยอมเข้าถึงวาทะ ในธรรมทั้งหลาย** ได้แก่ ความถือมั่น ๒ อย่าง คือ (๑) ความถือมั่นด้วย อำนาจตัณหา (๒) ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิ ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา ... นี้ชื่อว่าความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิ

ผู้มีความถือมั่นนั้น ยังละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหาไม่ได้ ยังสลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิไม่ได้ เพราะเป็นผู้ละความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา สลัดทิ้งความถือมั่นด้วยอำนาจทิฐิไม่ได้ ผู้มีความถือมั่นจึงเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลายว่า “เป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง หลง ยึดติด ยึดถือ ฟุ้งซ่าน ลังเล หรือตกอยู่ในพลังกิเลส”

ผู้มีความถือมั่นยังละอกิสังขารเหล่านั้นไม่ได้ เพราะยังเป็นผู้ละอกิสังขารทั้งหลายไม่ได้ ย่อมเข้าถึง คือ เข้าไปถึง ถือ ยึดมั่น ถือมั่นวาทะด้วยคิดว่า “เป็น ผู้เกิดในนรก เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เกิดในเปตวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็น ผู้มีรูป เป็นผู้ไม่มีรูป เป็นผู้มีสัญญา เป็นผู้ไม่มีสัญญา หรือเป็นผู้มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่” รวมความว่า เพราะว่ามีผู้มีความถือมั่นยอมเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลาย

คำว่า จะฟังกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถ่อมมันด้วยเหตุอะไรเล่า อธิบายว่า

คำว่า ความถ่อมมัน ได้แก่ ความถ่อมมัน ๒ อย่าง คือ (๑) ความถ่อมมันด้วยอำนาจต้นหา (๒) ความถ่อมมันด้วยอำนาจทิวฐิ ... นี้ชื่อว่าความถ่อมมันด้วยอำนาจต้นหา ... นี้ชื่อว่าความถ่อมมันด้วยอำนาจทิวฐิ

ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้น ละความถ่อมมันด้วยอำนาจต้นหาได้แล้ว สลัดทิ้งความถ่อมมันด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละความถ่อมมันด้วยอำนาจต้นหา สลัดทิ้งความถ่อมมันด้วยอำนาจทิวฐิได้แล้ว จะฟังกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถ่อมมัน ด้วยอำนาจระคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิวฐิ อุทัจจะ วิจิกิจจา อนุสัย อะไรเล่าว่า “เป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง หลง ยึดติด ยึดมั่น ฟุ้งซ่าน ลังเล หรือตกอยู่ในพลังกิเลส”

ผู้ไม่มีความถ่อมมันละอภิสังขารเหล่านั้นได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละอภิสังขารทั้งหลายได้แล้ว จะฟังกล่าวถึงคติด้วยเหตุอะไรเล่าว่า “เป็นผู้เกิดในนรก ... เป็นผู้มียศบุญก็มีไซ้ ไม่มีศบุญก็มีไซ้” ผู้มีความถ่อมมันนั้นจะฟังกล่าว คือ พุด บอกร แสดง ชี้แจงด้วยเหตุ ปัจจัยและการณใด เหตุ ปัจจัย และการณนั้นไม่มีรวมความว่า จะฟังกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถ่อมมันด้วยเหตุอะไรเล่า

ว่าด้วยความเห็นว่ามีตนและไม่มีตน

คำว่า ความเห็นว่ามีตน ในคำว่า เพราะความเห็นว่ามีตน ความเห็นว่ามีตน ไม่มีตน ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้น ได้แก่ ความตามเห็นว่ามีตัวตน ไม่มี

คำว่า ความเห็นว่ามีตน ได้แก่ ความเห็นว่ามีตน ไม่มี

คำว่า ความเห็นว่ามีตน ได้แก่ สิ่งที่ถือไม่มี

คำว่า ความเห็นว่ามีตน อธิบายว่า สิ่งที่ควรปล่อย ไม่มี ผู้ใดมีสิ่งที่ถือไว้ ผู้นั้นก็มีสิ่งที่ควรปล่อย ผู้ใดมีสิ่งที่ควรปล่อย ผู้นั้นก็มีสิ่งที่ถือไว้ พระอรหันต์ก้าวพ้นการถือ และการปล่อย ล่วงพ้นความเจริญและความเสื่อมได้แล้ว พระอรหันต์นั้นอยู่ใน(อริยวาสนธรรม)แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว ผ่านทางไกลได้แล้ว ถึงทิศ(นิพพาน)แล้ว ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า เพราะความเห็นว่ามีตน ความเห็นว่ามีตน ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้น

คำว่า ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้น สลัดแล้วซึ่งทิวฐิทั้งปวงในอัทภานี้แหละ อธิบายว่า ทิวฐิ ๖๒ ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้นละได้แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบ ได้แล้ว ระวังได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เขาด้วยไฟคือญาณแล้ว ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้นชื่อว่า สลัด คือ กำจัด ขจัด ขจัดออก ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งทิวฐิทั้งปวงในอัทภานี้ รวมความว่า ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้น สลัดแล้วซึ่งทิวฐิทั้งปวงในอัทภานี้แหละ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะว่าผู้มีความถ่อมมันยอมเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลาย

จะฟังกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถ่อมมัน ด้วยเหตุอะไรเล่า

เพราะความเห็นว่ามีตน ความเห็นว่ามีตน

ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้น

ผู้ไม่มีความถ่อมมันนั้น สลัดแล้วซึ่งทิวฐิทั้งปวงในอัทภานี้แหละ

ทิวฐิภุคฺคสุตฺตนิทฺเทสที ๓ จบ
